

TRANSILVANI'A.

Fóia Asociatiunei transilvane pentru literatur'a romana si cultur'a poporului romanu.

Acésta fóia ese câte 2 cóle pe luna si costa 2 florini val. austr., pentru cei ce nu suntu membrii asociatiunei.
Pentru strainatate 6 franci (lei noi) cu porto postei.

Abonamentul se face numai pe câte 1 anu intregu.
Se abonédia la Comitétulu asociatiunei in Sibiu, séu prin posta séu prin domni colectoru.

Sumariu: Incuragiarea industriei nationale. — Economi'a forestiera: Proprietatea forestiera. — Coliseulu séu amfiteatrulu Flaviiloru. — Inscriptiunile bisericeloru armenesci din Moldov'a, de episcopulu Melchisedecu. — Biografi'a Prea Santitulu Dionisie Romano, episcopulu de Buzeu, de episcopulu Melchisedecu. — Puiu: legenda de Carmen Sylva. — Doin'a: Originea poesiei poporale la romani.

Incuragiarea industriei nationale.

„Intre proiectele de lege ce se afla in studiulu senatulu Romaniei, este si acel'a pentru incuragiarea industriei nationale.

Acestu proiectu, pe care adunarea deputatiloru l'a votatu inca din sesiunea trecuta, merita tóta atentiunea. Noi, cá organu specialu, care de mai multi ani propagamu ideile de incuragiare a comerçului si industriei nationale, amu dorí se vedemu asemenea legi puse in aplicare cu o óra mai inainte. Nu mai este timpu de perdutu. Déca cu 10 séu 15 ani inapoi, guvernele trecute aru fi pusu man'a la lucru seriosu, si aru fi trasu brasd'a regenerarei si prosperarei tieriei pe terémulu industriei nationale, astadi amu fi ajunsu departe si societatile industriale, ce voru sè se constitue, nu aru intimpiná dificultati din lips'a unor elemente necesarie. Amu fi avutu, de exemplu, nisce scóle practice de meserii in tóte judetiele, cum se cere prin legea mentionata mai susu, si fundatorii de fabrice si industrii aru avea déjà la dispositiunea lor mai multe serii de elevi, esiti din aceste scóle cá buni meseriasi si ómeni speciali in acele ramure de industria nationala compatibile cu natur'a solului, cu gradulu culturai si cu materiile prime de care abunda tiér'a nóstra.

Dupa cum amu spusu si in congresulu economicu din Iasi, pentru a se créa o industria óre-care, ne trebuie, intre alte elemente si lucratori speciali, meseriasi romani formati in scóle speciale, pentru cá fabricantii nostri se nu aiba recursu la aducerea meseriasiloru straini cu cheltueli mari, si sè se deschida totu-deodata filoru poporului romanu noue cariere, noue ocupatiuni din cari sè si procure o esistentia onorabila si independenta.

Acest'a este celu mai bunu mediulocu de a impededá si navalirea strainiloru de care ne plangemu. Acoló unde nu este lipsa si gofu, nu póte avea locu navalirea.

Proiectulu de lege votatu de Camera „pentru incuragiarea industriei nationale“ este unu bunu inceputu pentru a respunde la acésta necesitate atátu de simtita.

Proiectulu prevede la inceputu 5 scóle practice de meserii, doue dincolo de Milcovu, un'a preste Oltu, alt'a in centrulu Romaniei si alt'a in Dobrogea. Din aceste 5 centruri au sè se infintieze in urma si alte asemenea scóle in fia-care judetiu.

Aceste scóle nu voru fi nisce ateliere si fabrici imense, cari se indestuleze tóta consumatiunea obiecteloru industriale din tiéra, ci pepiniere, din cari voru esí acei meseriasi speciali cari se imprascie in tiéra procederile si instrumentele perfectionate si se fia la indemana fabricantiloru si societatiloru mari de industria ce se voru fundá in tiéra.

— Cine aru fi crediutu, acum 50 de ani, cà din mic'a scóla a lui Lazaru va esí scól'a Sf. Sav'a si de ací atáti elevi, profesori, barbati luminati si atátea scoli in tóta tiér'a, licee, si unu palatu alu universitatiei!

Romani'a fiindu o tiéra eminentemente agricola, trebuie se utilizamu si se incuragiamu acele materii prime prin creare de industrii, care se producea celu puçinu obiectele de prim'a necesitate. Se utilizamu si acele bratie numérose ale tieraniloru si tieranceloru nóstre, dându-le de lucru in timpul iernei. O aliantia intre agricultura si industria este necesaria pentru prosperitatea tieriei si inlesnirea traiului poporatiunei.

Chiaru in tierile cele mai avute tieranulu agricultorulu cunósce si câte e meseria cu care se ocupa iér'n'a.

Prin art. I alu mentionatulu proiectu de lege se prevede, cá cu incepere dela anulu 1884 — potrivit ne-gresitu cu progresulu ce va fi facutu industri'a nationala — tóte obiectele de imbracaminte si locuintia pentru armata, pentru stabilimentele de binefaceri, pentru impiegatii cu uniforme, pentru persónele intretienute in internate cu

spesele statului, judetielor si comunelor, sè se confec-tioneze din stofe, piei, pândieturi, postavuri, si alte ma-terii prime fabricate la noi in tíera.

Acésta dispozițiune e fórte întielépta. Cá sè se des-vólte o industria nationala, la inceputu mai alesu, trebue pe lângá taxele vamale protectioniste, sè se incuragieze nu numai fabricarea obiectelor necesarie prin diferite inlesniri si scoli de meserii, dar' si consumarea acelor obiecte fabricate in tíera.

Astufeliu au facutu Americanii, Ungurii, Rusii, Grecii si alte natiuni, cá sè se emancipeze de monopolulu si jugulu industriei straine. Noi Romanii dupa lupte inde-lungate ne-amu emancipatu pe terenulu politicu; remane acum se ne emancipamu si pe terenulu economicu.

Proiectulu mentionatu mai prevede si infiintierea, sub egid'a guvernului, de societati de incuragiare a in-dustriei nationale, care pe urma se remana cu caracteru privatu.

De si unele dispozițiuni ale legii ni se paru cam laconice, inse se prevede printr'unu articolu finalu, cá unu regulamentu de administratiune va regulá aplicarea acestei materii importante.

Sum'a de 500,000 lei, ce prevede legea a se in-scrie in bugetu pentru cele 5 scóle de meserii, ni se pare cam modesta in raportu cu scopulu celu mare ce are in vedere. Dar', mai bine unu inceputu modestu decâtu nimicu. Cu timpulu, negresitu cá se voru luá si alte mesuri mai eficace, spre a nu se zadarnicí o asemenea idee mare.

Reservandu-ne a mai revení asupr'a acestei materii, cându va vení proiectulu de lege in desbaterea publica a senatului, ne marginimu a reproduce textualu acestu proiectu, astufeliu cum a fostu votatu de camer'a depu-tatiloru. "

„Curierulu finantiaru.“

Economi'a forestiera.

„Proprietatea forestiera.

„Padurile din originea loru fiindu spontanee, aru trebú se nu le mai lasamu in voi'a intemplerii; si sco-pulu silviculturii este tocmai de a face se crésca pro-ductiunea lemnoasa.

Asiá dar' silvicultur'a este o ramura a agriculturii, si o ramura cu atátu mai pretiósá, cu câtu ea contribue a dá valóre chiaru pamenturiloru cari paru a fi cele mai puçinu proprii vegetatiunei. In adeveru, afara de stânc'a gól'a si argil'a pura, nu este nici unu solu, ori câtu de sterpu séu baltosu, ori câtu de ardiatoriu séu rece, ori câtu de miscatoriu séu compactu aru fi, care se nu póta convení la cultur'a vre-unei'a din esentiele forestiere. Aninulu, salci'a, mestécánulu prospera in terenurile cele

mai umede; pinulu silvestru in cele mai uscate; steja-rulu in cele mai tari; melezului 'i place se crésca pe virfurile cu zapada ale muntiloru, si pinii maritimi pe nasipurile sarate ale Oceanului. Nu este, pentru a dice astufeliu, nici unu còltiu alu pamentului, in care silvi-cultur'a se nu póta própási.

Acésta minunata proprietate ce au padurile de a puté prosperá in terenurile cele mai slabe, adese-ori a fostu întrebuintiata in profitulu agriculturii, pentru a emendá si prepará solulu menitu a primí cereale. In Sologne (Franci'a) ele faceau parte din asolamentulu unoru domenii rurale: pinulu maritimu erá asociatu cu cultu-rile ce convinu anume acestoru terenuri de laude; in timpu de 20 séu 25 de ani, ele produceau tericiu (de-tritus) pe care se semená, intr'unu numeru hotaritu de ani, secara séu hrisca fàra ingrasiamentu si fàra alta cheltuèla decâtu lucrarile araturei. Cându pamentulu erá storsu de acésta serie de culturi, noue plantatiuni de pini maritimi 'lu fertilisá, si facea din nou locu, dupa 20 séu 25 de ani, secarei séu hriscei. In acésta rotatiune pinulu maritimu jucá rolulu unei pârlóge (tolóca, jacera) de doue ori productiva, pentru-cà afara de materi'a lemnósa ce procurá, elu dadea solului ingrasiamentulu ce-i era in-dispensabilu. Frundiele lui, afara de acést'a, sunt fórte cautate cá asternutu pentru vite si considerate cá supe-rióre paielorlu.

Padurile sunt destinate a dá societatiei totu feliulu de lemne de care ea are necesitate. Suprimati-le si nu veti mai avea nici nave, nici case, nici mobile, nici unelte; càmpiile necultivate nu mai ajungu pentru a nutrí vitele vóstre ratacítóre; cu aceeasi lovitura a'ti ucisu agricul-tur'a si industri'a; a'ti nimicitu societatea si a'ti espusu pe omu la tóte rigurile climei. Lips'a lemnului este caus'a unei miserii estreme, despre care Blanqui intr'unu raportu asupr'a situatiei departamentului Alpiiloru, pre-sentatu in 1843 Academiei de sciintie morale si politice, a facutu unu tablou sfasietoriu. Elu a vediutu pe lo-cuitorii acestei localitati desmostenite redusi a se incaldí cu texechiu si taindu cu toporulu pànea care, in lips'a combustibilului, erau siliti a o cóce intr'unu singuru cup-toriu pentru anulu întregu.

Abundanti'a materiei lemnóse, din contra, este asiá de favorabila progresului de tóta natur'a, cá prin con-cesiuni gratuite de lemne in padurile loru, seniorii din evulu mediu au pututu atrage ómenii cari cultivau do-meniile loru.

Cu tóte acestea, nu este numai lemnulu singurulu produsu alu paduriloru, si in multe tieri marile masivuri de arbori sunt pretióse si din alte puncte de vedere. La munte padurile sunt singurulu mediulocu de existenta alu locuitoriloru, nu atátu din caus'a lemnului, câtu si din acea a cresterii vitelor; càci, acolo ómenii nepu-tèndu face agricultura, padurile devinu o cestiune vitala, de óre-ce numai prin lucrulu lemnului si pasiunea vite-loru in paduri, ei 'si potu asigurá mediulócele de traiu. Dar' trebue cá pasiunea vitelor sè se faca cu prudentia

si numai in partile de padure unde arborii sunt destulu de inaintati in virsta, pentru a nu le pasá de dintele vitei. Dar' din nenorocire nu este totu-déun'a astufeliu, si padurile la noi suferu multu de neprevederea si negrigirea atátu de comuna proprietariloru de paduri.

In presentí'a serviciiloru atátu de numeróse si importante ce ne facu padurile, cu greu se intielege de unii, cà ele n'au gasitu in utilitatea loru nici macaru o ocrotire contr'a devastatiuniloru.

Furórea ómeniloru orbiti de perspectiv'a unui folosu imediatu, se destépta mai cu séma in acele óre de crise, cându viitoriulu se pare nesiguru, cându totu sentimentulu de prevedere piere in fati'a primejdiiloru momentului.

„In timpulu revolutiunei, dice Michelet in *Histoire de France*, poporul intregu incepù acésta opera de „destructiune. Cu toporulu si foculu in mana ei se suira „pána in cuiburile vulturiloru. Arborii fura sacrificati „intrebuintiariloru celoru mai mici: se taiau doi pini „pentru a se face o pareche de saboti. In acelasi timpu „animalele mici, inmultiendu-se fara numeru, se stabilira „in paduri, rodiendu arborii, arbustii, lastarii tineri, de „vorându speranti'a.“ Dar' consecintiele acestoru desordine nu preste multu timpu se simtira. Ascultati pe Charles Comte: „In acestu timpu de marire si nebulie, „dice elu, amu vediutu din acele torente formate de vijeliile cadiute pe muntii de curendu defrisiati, care terà „cu unu urletu oribilu nu numai pamentulu, dar' copacii, „stáncele si casele cari se gasiau in trecerea loru, du- „cându gróz'a prin locuitorii din vâi, cari, isbiti de acestu „desastru neaudit, 'si imaginau cà infernulu s'a deslan- „tiuitu pentru a pedepsi grozaviile revolutiunei.“

Mai multe cause contribue la devastarea paduriloru. Prim'a, dupa cum amu mai disu, e cà padurile erau, si póte sunt inca, privite cà unu obstacolu pentru agricultura, prin marile suprafetie ce ocupau, si destielinarile erau considerate cà unu bine.

O a dou'a cauza care impinge pe proprietariu la defrisiare, este poft'a egoista de a se bucurá, fara greutate nici mesura, de bogatiile transmise de generatiunile trecute. Afara de suprafati'a ce se dobândesce astufeliu, fondurile se potu cultivá si obtiené momentanu unu mare profitu. Unu solu care a fostu paduritu, a dobânditu o mare cuantitate de tericiu vegetalu, care póte fara gunoie dobândi o recolta abundanta in timpu de mai multi ani. Dar' produsulu nu întârdiaza a scadea, până a deveni nulu, déca nu se iau mesuri a se intretiené fertilitatea pamentului prin noue ingrasiaminte.

Dupa „Natiunea“ 1882.

N. Manolescu,
silvicultoru in Tecuciu.

Coliseulu séu amfiteatrulu Flaviiloru.

Dintre tóte monumentele Romei vechi, ale càroru ruine facu si astadi mandri'a si frumseti'a Romei moderne, nici, unulu nu lasa in ánima impresiuni mai profunde cá Coliseulu.

La vederea acestui amfiteatru, care diace in ruine de tóte pàrtile si care a perdutu până si primul se nume, se redestépta in inima cu o fortia neinvinsa, elocintele antisese ale lui Pascal despre marirea si nimicirea omului. Câte peripetii ale fortunei, câte vicisitudini ale sórtei, câte revolutiuni, nu ne amintesce Coliseulu? Mintea se inspaimenta cându cugeta ce inteligentia umana póte concepe adi si executá mané asemenea lucrari! Zidurile pendente, sfarimaturile, pe cari oper'a secoliloru si désordinea evului mediu au resturnatu pamentulu, atesta cà operele nóstre si cele mai magnifice sunt peritórie!

O alta asemenare si mai batetóre la ochi, o lectiune si mai impresionabila, sunt Evreii, cari in captivitatea loru la Egiptu si mai târdiu in Babiloni'a, au construitu palatele invingetoriloru loru, si cari dusi in robie de càtra Titu, dupa derimarea Ierusalimului si a templului (din care, dupa dis'a prorociloru, n'a ramasu pétra pe pétra), au ziditu in cinci ani acestu monumentu alu marirei romane.

Amfiteatrulu Flaviiloru, numitu asiá dupa cei doi imperati din acésta familia, Vespasianu si Titu (dintre cari unulu l'a inceputu si celalaltu l'a vediutu finitu), s'a terminatu la anulu 79 dupa Christu. Elu este asediatu intre muntii Palatinu spre apusu; Escilinu spre resaritu; Capitolinu, Cirinalu si Viminalu spre média-nópte; Celiu si Aventinu spre média-di. Diverse explicatiuni s'au datu pentru justificarea numelui seu modernu de Coliseu. Cea mai probabila versiune aru fi aceea care 'lu deriva prin alteratiune dela vorb'a latina *colossus* séu *colosseum*, din caus'a proportiuniloru sale colosale. Acésta numire intr'adeveru nici-odata n'a fostu mai bine meritata.

Pe din afara Coliseulu pare unu turnu enormu dupa marimea sa (183 metri) in comparatiune cu inaltimea care nu e asiá de mare (57 metri). Este compusu din trei renduri de arcade ornate cu colóne semi-relevate, cu diferite ordini de architectura, Dorica la basa, Ionica si Corintiana de-asupr'a. Unu zidu inaltu cu ciubuce, forméza catulu alu patruea, care nu are nici-unu raportu cu celelalte trei caturi si nici chiaru acelasi gustu. Optu-dieci de arcade, ridicate numai cu doue trepte dela pamentu, descriu immens'a circumferentia a Coliseului (560 metri). Patru din aceste arcade, situate la estremitatile ambelor axe ale elipsei, serviau de intrare pentru animalele mari, precum elefantulu si altele. Se vede, încà pe architravulu fia-càrei'a din aceste arcade, numerulu care conducea pe spectatori, ale càroru bilete de intrare (tesserae) erau asemenea numerotate, si'i facea se gasésca cu inlesnire sectiunea amfiteatrului, in care avéu dreptulu a siede dupa rangulu ce ocupau in societate. Alte trei renduri de arcade circulare se deschideau indereptulu celoru dintâiu si pe timpulu urfitu primiau multimea care

putea sè se preamble totu cá si cei din catulu superioru, cari asemenea 'si avéu galeriele acoperite. Doue-dieci de scari mari si trei-dieci si doue mici conduceau din catulu de josu la celu dintâiu, unde erau esirile, prin cari intrá si esia multimea poporului, pe cari, pentru aceste cuvinte, Latini le numiau intr'adinsu vomitoria (vomitore). Aceste scari de marmora erau incungiurate de camere séu cabinete, destinate póte pentru inchiderea nefericitiloru, cari avéu sè'si verse sangele supt feru séu sub ghiarele animaleloru feroci, cá se delecteze pe Romani.

Prin câte-va din aceste 52 scari erá urmare la teras'a numita *podium*, care incungiurá aren'a; ea erá pardosita cu marmora si avé 13 picioare largime si 14 inaltime. Ací erá locul imperatului, care ocupá unu locu puçinu mai înaltu decâtu alu celoru lalti (pulvinaru), alu Senatoriloru, cari 'si aduceau scaunele cu sclavi si in fine alu Vestaleloru, cari, lucru curiosu, avéu asemenea locurile loru marcate la aceste spectacule de sange. Puçinu mai departe erau ambasadorii straini si regii aliati ai Romei. Cu tóta inaltimea *podiumului*, cá se fia si mai bine garantata multimea de vre-o visita brusca a leiloru séu a tigriloru, se adaugasera la parapetu diverse aparari, precum: cilindre, cari se invertiau impregiurulu axei loru, punti de feru, grilaje cu fire de auru si altele. Aren'a erá aprópe de unu jugeru (o falce). Poporulu asediatu pe treptele Coliseului erá acoperitu pe timpu uritu cu pândi (velume), cari prin mediuloculu unoru fringhii, ce traversau totu edificiulu si se incrucisau la centru, se întindeau si se stringeau dupa voia. O sutá optu-dieci de mateloti dela flot'a imperiala, asiediati désupr'a amfiteatrului, erau insarcinati cu manevrarea veleloru. Dindareptulu terasei imperiale (*podium*) domniau primele si secundele clase de trepte, contienendu fia-care câte 44 de bance circulare, pe cari avéu locu, se dice, 25,000 de spectatori. Mai susu se inaltia a trei'a clasa, cu câte nóue bance, scaune séu trepte circulare, pe cari stau femeiele, si mai susu inca, a patr'a clasa si cea din urma cu trepte, decorata cu unu porticu, care incoronéza de giuru impregiuru vastulu planu inclinat alu amfiteatrului. S'a scrisu de multi cá Coliseulu puté se dea locu unui numeru de 80—100 mii de spectatori, inse noi credemu de siguru, cá acésta çifra este cam esagerata.

Éca acestu Coliseu magnificu si de o imensitate incomparabila la a càrui constructiune lucrara 2 mii de prizoneri evrei, si care a costatu o suma egala cu 30 milióne de lei.*)

Negresitu cá numai unu poporu mare cá Romanii puté se ridice unu asemenea monumentu. Ce se mai dicemu despre usulu pentru care l'a destinat, càci ori-ce s'aru dice, totu-deodata aru escitá si dispretiulu pentru acestu poporu! Ací se vede si se arata in tóta goliciunea ferocitatea moravuriloru romane; ací se póte esplicá cuventulu pentru care art'a dramatica a remasu la Rom'a dispretiuita prin aceste gusturi barbare, fôrte departe de ceea-ce erá la Greci.

Pe aren'a circului se coborau gladiatori de doue specii: gladiatori cari erau fortiați la acestu mestesiugu si gladiatori cari se exercitau de buna voia. Sclavii se vindeau pentru acestu scopu; prizonierii se rezervau pentru jocurile publice, dupa ce serviserá mai antâiu cá ornamentu la carale de triumfu ale generaliloru, si in fine totu la aceste jocuri se intrebuintiau si cei condamnati pentru rebeliune. Printre gladiatori se mai vedeau si câti-va cetatieni liberi, impinsi la acésta degradare séu pentru bani, séu pentru ambitiune. Calarii si chiaru Senatorii se aretau pe arena; s'au vediutu combatèndu si femeile, ba inca si pipernicitii.

Justu-Lipsiu a disu, cá nici-odata n'a esistatu vre-unu resbelu mai distrugatoriu pentru genulu omenescu, decâtu jocurile dela circu. Cându unu gladiatoru erá ranitu, 'si aruncá arm'a si inaintá la marginea arenei, cá se róge pe spectatori a'lu gratiá. Déca se luptase cu barbatia, i se acordá viéti'a. In casu contrariu, séu chiaru déca spectatorii nu erau dispusi in favórea lui, cadea josu si asiá gladiatorulu erá sacrificatu, remanendu a fi sfasiat de fearele selbatece. Publiculu in ferocitatea sa erá câte-odata impatiantu la vederea vre-unei lupte, care durá une-ori mai multu decâtu de ordinaru, fâra cá vre-unulu din luptatori se fia ranitu séu omorítu. Alta-data animalele feroci se luptau intre ele. Abiá póte crede cine-va câte animale au fostu sacrificate astufeliu, numai cá se astempere setea de sange care rodea pe poporulu romanu.

Cându inaugurá Titu deschiderea Coliseului, 5000 de animale de tóta speçi'a, dela vulpe pâna la gazela, perira la jocurile dintr'o singura di. Sângele inundá aren'a si urletulu animaleloru ce muriau, era inabusitu de alu multimei, mai cruda decâtu monstriei, cari se sfasiau intre densii. Alta-data se dá animaleloru feróce victime umane. Unu fresco anticu representa pe unu sclavu nenorocitu intrându printr'o trecere strîmta in arena, pe care trebuia se o traverse printre tigrii si lei, cá se mérga se depuna la extremitatea opusa doue óua, purtate câte unulu in fia-care mana: pretiu, cu care, déca scapá, 'si obtienea libertatea. In fine vení rendulu crestiniiloru, dintre cari mare parte sigilara cu sângele loru pe arena triumfulu religiunei lui Christu.

Materialulu din care se compune Coliseulu, constá din nisce blocuri enorme de pétra travertina, amestecate cu caramida si legate intre ele cu scóbe si bucati de feru. Multimea gauriloru ce se observa pe ziduri, sunt din evulu de mediulocu si provinu din scóterea acelor bucati, alu càroru metalu erá fôrte cautatu in acea epoca. Zidari'a arenei erá prevediuta cu vr'o câte-va porti, aparate cu grile de feru, pe unde intrau gladiatori si animalele feroci. De desuptu erau celulele si coliviele, precum si aparatele pentru inundarea arenei. Cu ocaziunea ultimelor sapatu, ce s'au mai facutu, s'au descoperitu ziduri, drumuri suterane, bucati de colonne, sculpture si inscriptiuni, dintre cari un'a ne arata, cá la anulu 439 dupa Christu, podium, treptele si mai multe intrari au fostu reparate din ordinulu lui Lambadius, prefectulu Romei.

Sub imperiulu lui Antoninu Piulu unu incendiu violentu a stricatu fôrte multu Coliseulu, dara reulu s'a

*) 12 milióne florini v. a. in argintu.

reparatu numai decâtu. Sub Macrinu incendiulu s'a reinnoitu, inse reparatiunea s'a facutu tocmai sub Septimiu Severu. Sub Traianu diece mii de gladiatori s'au ucisu intre densii, pronunțiându aceste cuvinte pe cătu de celebre pe atātu de stupide: „Cesare, cei ce mergu se móra, te saluta.“*) La anulu 248 dupa Christu, Filipu celebrà cu mare pompa aniversarea milenara dela fundarea Romei.

La 405 Onoriu desființià lupt'a gladiatoriloru cá incompatibila cu geniulu crestinismului, care dominà din timpulu lui Constantinu. Mai târziu, in evulu de mediulocu, pe timpulu resbelor civilu, Coliseulu a servitu dreptu fortarétia si dela acésta epoca datéza destructiunea lui. Stricaciunile au fostu asiá de mari, încātu partea despre muntele Escilinu s'a ruinatu cu totulu. Din materialulu remasu dupa derimarea lui s'au construitu mai multe palate mari, si astadi se sparie omulu de numerulu monumentelor ce s'au ziditu din sfarimatele Coliseului. Este de ajunsu a citá numai câte-va: Palatulu de Veneti'a, imensulu palatu Farnese, palatulu Cancelariului, fatiad'a si cupol'a S-tului Augustinu, arculu portiloru Ripet'a si altele . . . Este de crediutu, cà acestu vandalismu nu s'aru fi opritu aci, déca la 1770 pap'a Benedictu XIV n'aru fi luat sub protectiunea sa Coliseulu, pe care 'lu desmembrau spre a'lu consacrá cultulu crestinu. Dupa cererea fericitului Léonard de Port-Maurice, s'au ridicatu in Coliseu o multime de cruci, spre amintirea sàngelui de martiri ce a cursu intr'insulu.

De si doue pàrti din acésta gigantică constructiune nu mai esista, totusi ceea ce a mai remasu nu impedece de a produce o putinte impresiune. Coliseulu a fostu in totu-déun'a simbolulu marirei Romei. „Pe cătu timpu va esistá Coliseulu VIII, va esistá si Rom'a, si déca va perí Coliseulu, va perí si Rom'a, si impreuna cu ea lumea intréga.“

Spre a'si putea dá cine-va unu comptu esactu despre dimensiunile acestui monumentu, trebue se faca o ascensiune la catulu superioru, unde e asediata o balustrada. De aci visitatoriulu se póte bucurá de vederea intregului edificiu si de magnific'a panorama fàra finitu, ce se desfasiura inaintea ochiloru sei; dara déca cine-va doresce se aiba o impresiune si mai mare, trebue sè'lu viziteze pe timpulu unei nopti instalate, pe timpulu unei'a dintr'acele nopti dulci si senine, cari nu se gasescu decâtu in Itali'a, cându nu se jóca printre miile de arcade, cându nu se aude in imensitate decâtu típetulu bufnitiloru, séu murmur'a piósa a vre-unui tieranu prosternatu la piciórele crucei, de unde stramosii sei póte au strigatu in circu: „Crestinii sè se dea bestiiloru fieróse!“

„Vocea Romana.“

Inscriptiunile bisericelor armenesci din Moldov'a

de episcopulu Melchisedecu.

Estrasu din Analele Academiei romane, seri'a II, tom. V, sect. II: Memorii si notitii.

Domniloru colegi!

Inscriptiunile catoru-va biserici armenesci din Moldov'a facu o mare incurcatura in datele chronologice ale istoriei romane; in cătu unii scriitori au ajunsu la conclusiunea, cà Armenii in Moldov'a aru fi mai vechi decâtu Romanii, adeca mai inainte de Dragosiu-Voda, antàiuulu Domnu alu Moldovei.

Opiniunea acést'a o a esprimat mai antàiu Nicolae Siutiulu, in notitiile sale statistice, sub Domni'a lui Michaiu Sturza. Elu, la pagin'a 50 si 51 vorbindu despre vechimea Armeniloru in Moldov'a, se baséza pe inscriptiunile bisericelor armenesci din Botosiani si din Iasi. Cea dintàiu, dice, cà datéza dela 1350, éra a dou'a dela 1395.

Acést'a a afirmat'o si d. Hasdeu, in jurnalulu seu, intitulatu „Din Moldov'a“, anulu 1863, Nr. 2, pag. 21, unde se esprima asiá: „ceea-ce se scie a buna-séma este, cà, inca inainte de Dragosiu, acésta politia (Botosianii) cuprindea in sine o numerósa poporatiune arména, etc.“ Spre dovéda aduce afirmatiunile mentionate ale lui Siutiulu.

Acum pe curendu éra si amu gasitu acésta afirmatiune:

1. Intr'unu articolu alu dlui Xenopolu, intitulatu: „Studii asupr'a positiunei geografice a Romaniloru“, publicatu in „Convorbiri literare“, anulu XV-lea, Nr. 10, brosiur'a 1, Ianuarie 1882. Autorulu dice acolo: „Din documente si inscriptiuni se adeveresce inființierea orasielor Barladulu, Tecuciulu, Galatiulu, Botosianii, cu multu timpu inainte de anulu 1360. Prin nici o dovéda inse nu se lamuresce interesant'a intrebare, déca locuitorii acestoru orasie erau séu nu de vitia romana. Atát'a se scie cà principele Barladului de pe la 1134 erá de neamu slavonu (?), cà principatululu seu erá sub suzeranitatea regatului Galitiei (?), si cà *biserica zidita in Botosiani inainte de descălecare, in anulu 1354,**) este a unei comunitati armenesci, doue dovedi negative asupr'a esistentiei romane.“

5. In jurnalulu „Timpulu“ dela 26 Ianuarie, anulu presinte 1882, Nr. 19, pe a 4-a colóna, pag. 1, cetimú acéasi afirmatiune. Vorbindu de diferitele rase ale locuitoriloru Romaniei, intre care totu-déun'a se deosebesce ras'a pámenténa (adeca cea romana), autorulu dice: „acést'a este atātu de adevératu pentru trecutu, încātu pururea se deosebiá ras'a pámenténa de rasele straine, din care unele (*buna-óra Armenii*) erau mai vechi in tíera decâtu Romanii insii.“

Asiá dar' mai multi ómeni ai sciintiei afirma, cà Armenii sunt mai vechi locuitori in Romani'a, decâtu insii Romanii.

*) Autorulu mai adaoga 4 ani la dat'a lui Siutiulu, cându s'aru fi ziditu biserica armenésca dela Botosiani.

*) Ave Caesar, morituri te salutant.

La prim'a vedere acésta afirmare s'aru pareá, cá este ~~temeinica~~, cáci se aduce spre sustinerea ei o dovéda monuméntala — o inscriptiune de pe o biserica, cu o data fórte antica, dela anulu 1350, pe cându Moldov'a, cum se exprima Letopisetiele, nu erá inca *descalcata* de Dragosiu, antáiu lu Voevodu alu Moldovei.

Pe mine m'a surprinsu fórte acésta afirmare. De aceea inca de pe la 1870, amu cautatu sè'mi capetu o lamurire despre acésta anomalia chronologica in datele nóstre istorice. M'amu adresatu la unii dintre profesorii scóleloru armenesci din Bucuresci, Iasi, Romanu, pe unde sunt biserici vechi armenesci, ceréndu notiție si explicari despre datele fundareiloru, despre inscriptiuni, despre chronologi'a arména.

Éta infirmatiunile ce amu primitu dela deosebiti profesori armeni.

A. Asupr'a inscriptiuniloru bisericeloru armenesci.

1. Biseric'a armenésca dela Botosiani.

Inscriptiunea dela acésta biserica se rapórta numai la zidirea pridvorului (antreului), care s'a adaosu in urma la edificiu lu bisericei, si pórtá dat'a „1232.“ Inscriptiunea este in limb'a arména, si se traduce romanescé asiá: „S'a ziditu acestu pridvoru demnu de lauda, in timpulu epitropiei lui Hagi Axentie, cu miđulócele poporului din Botosiani, la anulu 1232.“

2. Biseric'a armenésca dela Iasi.

Inscriptiunea armenésca, tradusa romanescé, spune urmatóriele :

„Cu grati'a si cu mil'a lui Dumnedieu s'a fundatu biseric'a Santei Nascatóre de Dumnedieu din Iasi prin epitropulu Haceiko si parintele Iacobu din Gis, Hagi Marcarie din Ciuh'a si Hagi Grigorie. Dat'a armeniloru 844, si a Mantuitoriului 1388. Si acum s'a reparatu prin man'a piosiloru notabili, cu ostení'a si cu cheltuél'a poporului intregu, la anulu 1352 si a Mantuitoriului 1803.“

Totu-odata d. profesoru Samarcaziu, dela care provine acésta traducere, spune, cá dat'a arména a ultimei reparatiuni, aru fi gresita in textulu armenescu.

3. Inscriptiunea dela biseric'a armenésca din Romanu.

„Prin grati'a, milostivirea si vointi'a lui Dumnedieu, si prin alegerea atotu-putintelui Dumnedieu, si intru glori'a Nascutului dela densulu, in aceste timpuri grele a alesu Dumnedieu unu omu bunu, numitu domnulu Agopsi'a, care a ziditu acestu templu in numele Maicei Domnului, spre pomenirea sufletului seu si a soției sale dómnei Mughal'a si a parintiloru sei domnulu Vartan si Dolvath, si a filorulu sei Dom. Vartan, Saco.... și a domnului Donig, si a ficeloru sale Melusi'a si Dolvath, la anulu 1058, Septembrie. Parintele Khaciandur.“

Éta avemu in ultim'a inscriptiune, o data armenésca cu multu mai vechia decâtu cea dela Botosiani. Dupa dens'a aru trebuí se conchidemu, cá Armenii au locuitu in Romani'a, si orasiulu Romanu a esistatu cu mai multe sute de ani inainte de fondarea Domniatului séu Voevodatului Moldovei. Dar' tóta acésta zapacéla piere prin o simpla notiune despre deosebirea erei armene de cea vulgara crestina.

B. Er'a armenésca.

Profesorulu arménu dela Bucuresci mi-a comunicatu urmatórea notiția despre er'a arména :

„In anulu 569 dúpe Christosu, catolicosulu armeniloru Moyse II-lea a convocatu unu consiliu in orasiulu Tavinu, pentru regularea calendariului armenescu, si stabilirea dileloru de serbatori. In acelu consiliu s'a stabilitu si inceputulu erei armene, anume: dela anulu dupa Christosu 551. Prin urmare er'a arména este mai mica cu 551 ani, decâtu er'a crestina generala. Deci pentru a afá anulu erei armenesci, trebuie sè se subtraga din er'a crestina 551 de ani, si diferinti'a va fi anulu armenescu. Si din contra, spre a se traduce er'a arména in er'a crestina, trebuie totu-déun'a a se adaoge la er'a arména sum'a de 551 de ani, si se va avea dat'a erei crestine.

Asiá dar' datele armene din inscriptiunile bisericeloru armenesci din Botosiani, Iasi, Romanu, corespundu urmatórie-loru date ale erei dela Nascerea lui Christosu :

Cea dela Botosiani: 1232, corespunde anului dela Christosu 1683.

Cea dela Iasi: 844, corespunde anului dela Christ. 1395.

Cea dela Romanu: 1058, corespunde anului dela Christosu 1609.

Aceste observari asupr'a inscriptiuniloru bisericeloru armenesci din tíera, si asupr'a chronologiei armenesci, eu le-amu publicatu inca din anului 1874 in „Cronic'a Romanului“, part. I, pag. 31—36. Dara se vede cá ele n'au ajunsu la invetiati nostrii, cari continua, precum vedemu pâna astadi, vechi'a eróre despre vechimea exagerata a Armeniloru in Romani'a. De aceea propunu onorabilei Academii, in interesulu istoriei nóstre nationale :

1. A regulá, cá sà se adune facu-simile de pe tóte inscriptiunile de pe zidurile bisericeloru armene a) dela Sucév'a, vechi'a capitala a Moldovei, b) dela Botosiani, c) dela Iasi, d) dela Romanu, si dela alte vechi biserici armenesci existente in tíera.

2. Acele inscriptiuni sè se supuna unui studiu, si rezultatele istorice, cari s'aru dobândí, sè se publice in anele Academiei, spre a se scí de cei interesati de istori'a tíerei, si spre a se evitá o gresiéla batetóre la ochi, in care cadu pâna acum unii dintre scrutatorii antichitatiloru si ai istoriei nóstre nationale.

Prin acést'a s'aru putea mai bine fixá epoc'a primei veniri a Armeniloru in tíer'a nóstra. Istoricii spunu, d. e. Engel (Aeltere Geschichte der Moldau. Halle 1804. S. 121), cá prim'a emigratiune a Armeniloru in Moldov'a, a urmatu sub Alexandru celu Bunu, in anulu 1414, in numeru cá la 3000 familii. Éra din inscriptiunea bisericei armene dela Iasi, pe câtu sciu pâna acumu, se constată, cá ei erau veniti acolo inainte de Domnia lui Alexandru celu Bunu, cáci in anulu 1395, elu si-au ziditu acolo o biserica. Dat'a acést'a din urma corespunde si cu definitiv'a surpare a Statulu arménu din Asia, care la finele vécului alu XIV-lea a perdutu si cea din urma umbra a sa de independintia, si a cadíutu sub jugulu dominatiunei cei tiranice a Turciloru, ceea-ce a motivatu emigratiunile Armeniloru in Statele Europei: Rusia, Polonia, Romania, etc.

Daca se va constata, că in adevăru biserica arména din Iasi este zidita la 1395, atunci se va dovedi, că Iasii au existenta mai vechia, decâtu dat'a fundarei, ce-i dau unii scriitori, d. e. Vorniculul Urechia, care lasa a se întielege, că Iasii s'aru fi fundatu (descalcatu) de Stefanu celu Mare, dupa învingerea Cazaciloru la Nistru (in anulul 1475) (Letop. t. I, pag. 129). Acést'a o afirma si Cantemiru in descrierea Moldovei, cap. IV, unde face descrierea Iasilorulu.

Armenii, cá comercianti, se stabiliu totu-déun'a prin terguri si orasie. Prin urmare, déca Armenii s'au asiediatu in Iasi pe la finele vécului alu XIV-lea si s'au ziditu acolo biserica, trebue inca pe atunci se fi esistatu acolo, celu puçinu unu tergu.

Biografi'a Prea Santitului Dionisie Romano, episcopulu de Buzeu

de episcopulu Melchisedecu.

Estrasu din Analele Academiei romane, seri'a II, tom. V, sect. II: Memorii si notitii.

Spre a putea mai bine cunósce si apretiá pe reposatulu episcopu Dionisie, trebue se aruncamu mai antáiu o privire generala asup'r'a starei intelectuale a clerului romanu, dela inceputulu vécului presentu si pâna in dilele nóstre.

Biserica romana din Moldov'a si din Munteni'a, in jumatatea antáia a vécului presentu, a avutu in fruntea sa mai multe persóne distinse prin invetiatur'a si capacitatea lor, prin cuviosia si zelulu lor pentru cultura si pentru respândirea ei in cleru si in poporu. Astufeliu au fostu:

A. In Moldov'a.

1. Mitropolitulu Veniaminu Costachi, care a imbogatitu literatur'a bisericesca cu o multime de cârti, traduse de elu si de altii, din limb'a gréca, parte tiparite, parte pastrate pâna astadi in manuscrise, depuse in bibliotec'a seminariului dela Socol'a si a seminariului de Husi. Elu a impodobitu cultulu divin; cu exemplulu si cu autoritatea sa a mantienutu disciplina in cleru; a infintiatu celu dintáiu seminaru romanu pentru educatiunea clerului, in anulul 1804; in monastirea Socol'a, de lâng'a Iasi, din care au esitu multi preoti mai buni si profesori; a spriginitu si emulatu cultur'a si scól'a nationala.

2. Protopopulu Leonu Asaki, tatalu renumitului erudit George Asaki. Dela densulu ne-a remasu o carte, tradusa de elu din limb'a franceza, tiparita in tipografi'a Metropoliei, in anulul 1831 si intitalata „Bordeiulu indienescu“, care cuprinde o importanta descriere a Indiei.

3. Archimandritulu Isai'a Giusca, numitu altumintrelea Socolénulu, dupa monastirea Socol'a, unde a fostu egumenu; barbatu inteligentu, cu o buna dosa de cunoscintie, elevu alu seminariului Socol'a, de unu caracteru solidu si gravu, sfeticu de aprópe alu mitropolitulu Veniamu, duhovnicu stimatu alu Domnului Michailu Sturza. Ajungédu egumenu alu monastirei Socol'a, unde erá seminariulu, a ingritu de acestu

institutu cu mare devotamentu in privinti'a indestularei trebuintelorulu materiale ale acestui institutu si a disciplinei interne. Predicele tñute de densulu la diferite ocaсии, s'au perdutu cu mórtea lui, intemplantu la anulul 1841.

4. Archimandritulu Sofronie, ierochirixulu séu predicatorulu Metropoliei, barbatu invetiatu in scól'a gréca dela insul'a Chio, predicatoru talentosu, egumenu la monastirea Cetatiuea, de lâng'a Iasi si apoi la Socol'a, dupa mórtea archimandritulu Isai'a. Elu ne-a lasatu o multime de predici, parte compuse si rostite de densulu la diferite ocaсии, parte traduse din cei mai renumiti predicatori greci, francesi si italieni, care inse stau pâna astadi uitate in arhivele metropoliei Moldovei si monastirei Neamtului. Amu avutu ocasiune a le vedea odata, ele erau arangiate si despartite in mai multe volume, de insusi autorulu si cu o mica schitia de biografi'a sa facuta de elu insusi.

5. Dascalulu din monastirea Némtului Gerontie si Grigorie, carele acestu din urma s'a inaltiatu apoi la metropoli'a Ungro-Vlachiei. Acesti prieteni, despartiti numai prin mórtea unuia dintr'ensii (Gerontie)*), in liniscea monastirei au tradusu mai multe cârti bisericesci din limb'a elena, care mai pe urma s'au si tiparitu in tipografi'a metropoliei din Bucuresci sub mitropolitulu Grigorie.

Dupa retragerea mitropolitulu Veniaminu din scaunul (1841), oper'a culturei clerului o a continuatu in Moldova cu unu succesu:

6. Archimandritulu Germanu Vida, de origine transilvana, dascalu de limbele elena si latina, directoru alu tipografiei Mitropoliei din Iasi, unde a edatu mai multe carti. Pastratorulu chronicei Romaniloru, compusa de Sincai, carea, cumperata dela densulu de Domnitoriulu Grigorie Ghic'a, fu tiparita in Iasi, in anulul 1853. Germanu in urma a fostu profesoru de limbele latina si elena in Seminariulu dela Socol'a, unde a si muritu, pe la anulul 1852, lasandu prin testamentulu seu Seminariulu, intre alte legaturi, si unu fondu banescu perpetuu, pentru tiparirea cartiloru de invetiamentu seminariulu.

7. Archimandritulu — in urma archiereulu Filaretu Scribanu. Dupa ce saversise cursurile Academiei' Michaeléne din Iasi si ajunsese acolo profesoru, mitropolitulu Veniaminu (1838) l'a trimisu cu cheltuél'a sa, spre a urma cursurile teologice in Academia teologica din Chievu, in Rusia. Dupa inturnarea sa de acolo, in anulul 1842, fu numitu Rectoru alu Seminarulu din Socol'a, pe carele l'a administratu in curgere de 20 ani. Elu a datu unu aventu nou culturei preotiesci in Moldov'a. Protegiatu de o persóna insemnata, romanu din Basarabi'a, generalul Alexandru Sturza, veru primariu al Domnitorulu Michailu Sturza, barbatu renumitu, mai alesu in orientulu ortodoxu, pentru invetiatur'a, pietatea si devotamentulu

* Gerontie si cu Grigorie, pe la anulul 1820, au plecatu din monastirea Neamtului, cá se se duca la Santulu Munte. Dar' pe cale in Bulgari'a, Gerontie a muritu, Grigorie atunci s'a reinturnatu in tíera si s'a stabilitu la monastirea Caldarusianii, fiindu in trépt'a de diaconu. Dupa revolutiunea grecésca scaunulu metropoliei remanendu vacantu prin retragerea lui Dionisie Lupulu, Grigorie fu luatu din monastire si ridícatu la metropolia.

lui pentru biseric'a ortodoxa, precum si prin o multime de scrieri in diferite limbi, de cuprindere mai multu teologica, Filaretu nu odata a fostu ajutat de acestu barbatu, in silintiele sale pentru cultur'a clerului si prosperarea Seminarului, prin intrevenirea sa la verulu seu Domnitoriulu Sturza. Acestu Domnitoru, sub influinti'a verului seu din Basarabi'a, a primitu insusi epitropi'a Seminarului si si-a luat si pe acel'a cá colegu. Cu acésta protectiune, Filaretu a organisatu bine Seminarulu, i-a sporitu clasele la 7, i-a imbogatitu programulu cu sciintiele filosofice și teologice, a sporitu averea monastirei Socol'a, din care se întreținea Seminarulu, prin o buna si consciinti'osa administratiune, a trimisu mai multi tineri seminaristi se-si deplinésca cunoscintiele prin scólele dela Aten'a, Chalki (lànga Constantinopolu) si in Rusi'a, cari la rëndulu loru, intorcëndu-se, au fostu numiti profesori pe la Seminarii. A infintiatu scólele numite „Catichetice“ pe la tóte resiedintiele tienutale, spre pregatirea eleviloru pentru Seminarii.

Sub Grigorie Ghic'a a staruitu a se face o lege noué pentru instructiunea clerului, prin care s'au infintiatu Seminarii si pe la celelalte eparhii si s'a opritu pentru totdeuna a se chirotoni in treptele bisericeii alte persóne, afara de cei ce voru fi savérsitu cursurile seminariale. A tradusu, prelucratu si publicatu in romanese mai multe manuale de invetiamentulu teologiei. A lasatu unu mare numeru de predici, compuse si rostite de dènsulu la diferite ocațiuni, precum si unu bogatu materialu pentru istori'a bisericeii Romane, care, tóte, împreuna cu o buna colectiune de carti in diferite limbi, s'au depusu dupa mórtea lui in bibliotec'a Seminarului Socoléi.*) Ostenelele lui Filaretu pentru cultura si desvoltarea clerului, au desteptatu multu consciinti'a datorii-loru morale in multi dintre membrii clerului. De acea clerulu Moldovei a fostu multu mai rezervatu in agitatiunile politice si sociale, ce framéntau pe atunci tiér'a, de si la trebujntia n'a lipsitu a da dovedi de simtiulu seu patrioticu si nationalu.**)

8. Dupa retragerea lui Filaretu, dela conducerea Seminarului, pe la 1862, i-a urmatu archimandritulu — si in urma archiereulu Neofitu Scribanu, — un barbatu cu destula vigóre si rivna pentru cultura. Elu de asemenea facuse cursurile de invetiatura la Academia Michailéna din Iasi, unde invetià fiindu deja in vèrsta matura si preotu la monastirea St-loru Trei-Ierarchi din Iasi; apoi a continuatu in colegiulu

*) Academia aru face unu bunu serviciu istoriei literaturéi și culturéi romane, daca aru gasi cu cale, a aduna si pastra la sine atátu predicéle lui Sofronie, de care amu vorbitu mai sus, sub Nr. 4, câtu si predicéle lui Filaretu Scribanu si materialu istoricu adunatu de dènsulu, càci altmintrelea ele se potu perde.

**) Protectiunea lui Alexandru Sturza, care s'a continuatu pàna la mórtea lui (1854), pe câtu a fostu bine-facátore pentru Seminaru, pe atàta a fostu fatala personalu pentru Filaretu. Rivalii lui, cari nu aveau meritele lui sciintifice, vedeau in elu o pedica la aspiratiunile loru, si n'au întârdatu a-lu taxa de „rusu“ si „unélta a politiceii rusesce“ si a-lu urmari, amarèndu-i, viati'a si iritându asupra lui opiniunea publica prin jurnále si foi volante, pàna ce elu in fine a fostu nevoitu a se retrage din Seminaru. Dar' viati'a lui dupa aceea a fostu si mai baautita. Elu s'au aruncatu in politic'a militanta a tierei, care ia amaritu viét'a si mai tare, si l'a facutu a-si perde totu prestigiulu seu din trecutu, pàna ce, sub gréu'a povara a desiluzionarei si a suferintieloru morale, a muritu, in primavér'a a. 1873.

din Bucuresci, sub Murgulu, cu care se dusesse acolo dela Iasi. Intorcëndu-se in Moldova, elu fu numitu profesoru la scól'a primara din Falticeni, apoi profesoru de limb'a elena, la scól'a din monastirea Némtiului, infintiata acolo de staretiulu Neonilu, pentru câtu-va calugari, cari doriau se invetie acea limba. Dupa incetàrea acelei scóle, fu permutatu la Seminarulu din Socol'a, cá profesoru de limb'a elena si de istoria universalu. Apoi fu numitu Rectoru alu Seminarului. De acolo fu permutatu de Domnitorulu Cuza, la Argesiu, ca locoteninte alu episcopiei, remasa vacanta, dupa mórtea episcopului Climentu, si peste puçinu decretatu episcopu definitivu; elu inse a demisionatu din episcopatu. Maria Sa Domnitorulu Carolu I-iu iarasi l'a numitu locoteninte la acea episcopia, care iarasi remasese vacanta, si a remasu acolo pàna la începutulu anului 1873, cându s'au alesu episcopi la tóte episcopiile vacante.

Fructele osteneleloru lui literarie suntu mai multe càrti scolare, precum: gramatic'a limbei elene, istoria Universalu, predice la diferite ocațiuni, pe care elu le-au si tiparitu, si alte càrti, traduse de elu din frantiuzesce si grecesce; are si câte-va incercari de poesia*)

B. In Munteni'a.

Biseric'a Romana, inca a avutu, in acestu periodu, in fruntea sa mai multe persóne culte, intiepte, pióse si rivnitóre de slav'a bisericeii si cultur'a clerului, si cari au lasatu posteritatiéi frumóse modele de virtuti crestinesce si de fapte laudabile. Astu-felu au fostu:

1. Mitropolitulu Grigorie, pe care biseric'a Romana cu dreptu l'aru putea numi „Celu sânt.“ Ridicatu la trépt'a de mitropolitu din retragerea sa dela monastirea Caldarusianii, Grigorie a imbogatitu literatur'a bisericeasca cu o multime de càrti de predice si de coprindere teologica. Elu a tinutu clerulu in disciplina prin viati'a sa plina de moralitate evangélica si de asetismu, abnegatiune si binefacere celoru nevoiasi.

2. Episcopulu de Argesiu Ilarionu, barbatu invetiatu si iscusitu predicatoru, patriotu bunu si sfetnicu intimu alu lui Tudoru Vladimirescu, in miscarea nationala din anulu 1821.

3. Archimandritulu Eufrosinu Potec'a, profesoru de filozofia la liceulu Sântului Sava si in urma egumenu la monastirea Motru, unulu dintre luptatorii pentru cultur'a nationala. Elu a lasatu mai multe càrti, traduse din grecesce, frantiuzesce si latinesce, de coprindere teologica, filosofica si istorica, de asemenea predici tiparite in Bucuresci, in anulu 1826; a lasatu si unu legatu testamentariu pentru ajutoriulu tineriloru romàni doritori de cultura.

4. Grigorie Poenariulu, egumenulu Sântului Ioan din Bucuresci. Dela elu ne-a remasu cea dintàiu istoria universalu in limb'a romana, in 4 tomuri, 4°, traduse de dènsulu din grecesce, dupa Anastasie Stanghiritulu, carele o tradusesse din frantiuzesce.

Cartea acést'a s'a tiparitu in Bucuresci in anii 1826—27.

*) Neofitu, in anii din urma, cu mai multa energia decâtu fratele seu s'a aruncatu in politic'a tierei si prin demersurile sale une-ori chiar violinte, si-a atrasu desaprobarea mai generala si apoi a caditu si elu in desilusiune amara, cá si fratele seu. Neofitu retrasu la loculul seu natalu, in târgușorulu Burdujenii, in Moldov'a, vegetéza inca, ajunsu la adànci betrànetie, in vèrsta aprópe de 80 ani.

5. Kesarie, episcopulu de Buzeu barbatu intiepletu, inwetiatu, neinteresatu si plin de abnegatiune apostolica, fapte ale carora urme sunt nesterse pâna astadi in episcopi'a si in eparchi'a Buzelui.

6. Teoclitu Raduliotulu, barbatu instruitu. Dela el ne-a remasu unu panigericu tiparitu, compusu de dânsulu la mórtea mitropolitulu Grigorie. Acestu panigericu alu lui Teoclitu, cá si celu alu lui Ilarionu Argesiulu, suntu nisce documinte vii despre virtutile marelui mitropolitu Grigorie si facu onóre bisericeii romane si literaturei contimporane loru.

7. Dascalul de cântari Macarie. Acesta si metropolitulu Grigorie suntu comuni amânduroru tieriloru romane, cari cu activitatea loru morala si intelectuala le unise cu multu înainte de unirea loru politica. Macarie a reformatu cântarile bisericeii romane si a fostu celu antâiu dascalu alu cântului nostru bisericescu modernu, atâtu in Munteni'a câtu si in Moldova. Elu, in prefatiile cârtiloru sale de cântari, ne-a lasatú si nisce notiuni istorice, fórte pretiöse, pentru luptele cu strainii, ce a intimpinatu, la inceputu, desvoltarea nóstra nationala.

Toti acesti barbati rari s'au stinsu, inainte de finele jumatatiei antâia a vécului presentu. Lips'a loru s'a simtitu curendu in clerulu din Munteni'a. Disciplin'a bisericesca s'a slabitu, esemplele cele bune au incetatu mai de totu. Lips'a de conducetori inteligenti, instruiti si rîvnitori pentru desvoltarea intelectuala si morala a impedecatu in cleru tóta miscarea culturala si literara; Seminariile, de si esistau, in sa numai câtu vegetau, lipsite de profesori luminati si devotati sciintiei, fâra nici o incuragiare si fâra nici unu interesu de de prosperarea loru, din partea celoru in dreptu; de aceea epitetulu de „seminaristu“ ajunsese sinonimu cu „incultu, necioplitu.“

In acésta stagnatiune morala, care a tinutu câte-va diecimi de ani, o singura exceptiune intalnimu, unu singuru barbatu ni se infatisiéza in clerulu romanu munteanu, cá representante alu culturei si cá continuatoriu alu predecesoriloru sei in cultura, mai alesu alu clerului. Acest'a este:

8. Dionisie Romano, cu a cărui biografia ne ocupamu acumu. Elu, din tineretiele lui si pâna la betranetie, s'a invetiatu pe sine si pe altii, a cultivatu literile, a indemnatu pe toti si mai alesu pe cleru, se invetie si se lumineze, cá se póta invetiá si luminá si pe altii, a dusu cu sine scól'a pretutindenea pe unde a traitu, a publicatu multe scrieri folositoare si indemnátore la cultura intelectuala. A fostu profesor si directoru de scóle, egumenu de monastiri, si la urma episcopu, si in tóte aceste positiuni sociale a fostu predicatorulu culturei intelectuale si amiculu scólei. De aceea biografi'a lui cu dreptulu a interesatu pe onorabil'a Academia Romana, si eu cu placere amu primitu insarcinarea pusa mie de dens'a, de a compune acésta biografia.

Biografi'a acésta ne este interesanta, fiindu-ca cuprinde unu bogatu materialu pentru istori'a nascéndeii nóstre culturii moderne si este instructiva prin deosebitele fase, cându triste, cându vesele, prin care s'a strecuratu viéti'a acestui amicu alu culturei. In ea totuodata se strevedu si fasele, prin care a trecut desvoltarea nóstra nationala, politica si sociala in véculu presentu.

Isvórele, de care m'amu servitu, sunt: cunoscintiele mele proprii despre reposatulu, cu carele amu fostu in relatiuni amicale in curgere mai bine de 20 ani; de asemenea relatiunile altoru persóne contimporane cu Dionisie, si mai multu de câtu tóte — scrierile lui, care suntu de notorietate publica.

Episcopulu Dionisie, pronumitu Romano, a fostu romanu, originariu din Transilvani'a. Elu s'a nascutu pe la anulu 1806, in comun'a Seliste, aprópe de Sibiiu, din parinti ortodócsi, de meserie agricultori. Copilulu loru s'a numitu din St. Botezu, Dimitrie, si a mai avutu inca o sora, numita Stanc'a. Dupa mórtea tatalui seu, mama sa Mari'a, remaindu veduva a petrecutu in Seliste pâna la maritisiulu fiicei sale Stanc'a, apoi pe la anulu 1820, trecéndu in Moldov'a s'a stabilitu la monastirea de maice, Agapi'a, unde s'a si calugaritu, primindu numele de Mitrodora. Ea a traitu acolo pâna la mórtea sa care s'a intemplatu pe la anulu 1860.

Junele Dimitrie in versta ca de 15 ani, fu datu de mam'a sa la monastirea Neamtului, spre invetiatura si calugarire. Dimitrie era unu june frumosu si inzestratu de la natura cu frumoase calitati intelectuale. Ilarie, staritiulu monastirei Némtilului, unu betrânu cuviosu si intiepletu, l'a primitu intre novicii monastirei, si l'a datu sub ascultarea unui duhovnicu betrânu; tinerulu noviciu trebuia se invetie carte, randuelele bisericesci si cele calugaresci. Staritiulu Domitianu, carele a urmatu dupa mórtea lui Ilarie, in anulu 1823, a tunsu pe Dimitrie in schim'a monachicesca, numindu-lu Dionisie.

Insa tinerulu monachu Dionisie nu se putea linisti in zidurile cele strimte ale monastirei Némtilului si cu monotoni'a rigurosei discipline calugaresci, care pe atunci purtá inca in tota vigórea intiparirile strictetiei ascetice, introduse de staritiulu Paisie, marele reformatoru alu monachismului romanu, si carele murise la sfêrsitul vécului trecut, Dionisie doriá se se instruésca si se deschida unu campu mai largu talentelor si activitatiei sale intelectuale. Monastirea Némtilului, de si avea atunci câti-va barbati cu invetiatura, cari se ocupau in liniscea monastiresca cu traducerea, prescrierea si tiparirea cârtiloru in tipografi'a monastirei, ei totusi nu aveau deprinderea de a invetiá si pe altii ceea-ce sciau ei; nici usulu monastirei nu cerea mai multa carte, de câtu citirea si cantarea si renduelile bisericesci.

Dupa revolutiunea grecésca dela 1821, dupa multe nenorociri ce venisera asupr'a Romaniei nóstre din caus'a Greciloru si a Turciloru a sositu epoc'a desteptarei Romaniloru. In Bucuresci s'a redeschisu scól'a romana dela Santulu Sav'a, cu profesori romani: Simeonu Marcovici, Moroiu, G. Popu, Ioanu Eliade, Eufrosinu Potec'a. Metropolitulu Veniaminu s'a grabitu a trimite câti-va tineri moldoveni, cá se invetie la scól'a cea nóua din Bucuresci, sciintiele in limb'a romana. Elevii acestia au fostu: doi seminaristi dela Socol'a, Andreiu Teodorescu si Halung'a, doi feciori de boieriu: unu Miclescu si unu Florescu, ér' alu cincilea unu anagnostu din metropolia: Antonu fiulu unui preotu din Iasi.*)

*) Andreiu Teodorescu, fiulu unui preotu din satulu Todorenii, tienutulu Botosiani, frate cu iconomulu Constantinu, catichetulu seminarului din Socol'a. Andreiu, dupa ce s'a inturnatu dela Bucuresci, din caus'a resboiului ruso-turcu dela 1828, a fostu renduitu directoru la

Junele monachu Dionisie, cum audí in monastire ve-
stea despre scól'a dela Bucuresci, si despre tinerii trimisi
acolo de metropolitulu Veniaminu, se aprinse de dorintia de
a se putea si elu duce acolo se invetie. Dar', neavendu
mediulóce, se otari a se duce la metropolitulu Veniaminu si
a'lu rugá cá sè'lu trimitia si pe densulu la scól'a dela Bucu-
resci. Lipsitu de protectiune, incercarea lui n'a isbutitu. Elu
nu se desnadaiduí; facú o alta incercare, spre a-si gasí unu
altu protectoru alu dorintiei sale de invetiatura. In acelasi
anu 1826, se alesese, dintre monachii monastirei Neamtiului,
episcopu la Husi Sofronie Miclesculu, pe carele Dionisie 'lu
cunoscea din monastire. Deci la densulu 'si atientí nadejdea
protectiunei, si de aceea dela Iasi se duse dreptu la Husi.
Din nenorocire si acésta incercare i-a fostu zadarnica. Sofronie
abiá stramutatu dela monastire la episcopia, nu gandia a face
ómeni procopsiti la invetiatura. Dionisie deci se întórse tristu
érasí la monastirea Neamtiului si se otari a asteptá ocaziune
particulara spre a se putea duce insusi la Bucuresci, si a-si
gasí acolo protectoru dorintiei sale.

O asemenea ocaziune i se infatisia curendu, chiaru in
acelasi anu 1826. Staritiulu monastirei Cernic'a, de langa Bu-
curesci, ceruse dela staritiulu monastirei Neamtiului sè-i tri-
mita unu calugaru mesteru de potcapie, cá se póta deschide
in Cernic'a o fabrica de aceste obiecte trebuitóre monachiloru.
Staritiulu Domitianu, insarcinã cu acésta misiune pe unu mo-
nachu anume Teodulu, care trebuí se plece indata la Cernic'a,
in tiér'a muntenésca. Dionisie profitá de acésta ocaziune, si
fára a spune nimenui, se alipí pe langa Teodulu, care 'lu primí
cá tovarasiu de caletoria. Cu mediulóce puçine, si mai multu
pedestri, si intru unu timpu cându multe localitati erau bân-
tuite de ciurma, caletorii au ajunsu in sfersitu la Bucuresci,
si de acolo la monastirea Cernic'a. Teodulu remase acolo
pana la sfersitul vietiei, ocupandu-se cu meseri'a potcapieriei.

Dionisie se duse la metropolitulu, cá se'i céra protec-
tiunea si binecuventarea de a putea intrá in scóla cá se in-
vetie. Metropolitulu Grigorie, vestitu pentru cuviosi'a si stric-
teti'a in padi'a canóneloru monachicesci si bisericesci, mai
antâiu de tóte a cerutu dela Dionisie cartea canonica dela
metropolitulu Moldovei, din a cărui eparhia a esitu, spre
a se informá de trecutul lui. Tocmai o asemenea carte lipsia

cuti'a mileloru. Dupa deschiderea seminariului Socol'a, la 1834, Andreiu
a fostu acolo profesorul de geografia si aritmetica, in curgere de multi
ani. Elu erá fórte bunu matematicu. Elu a lasatu o multime de tra-
duseri din limb'a francesa: romane, voiagiuri, opere matematice, geogra-
fice, istorice. Elu ori-ce carte francesa 'i placea, o si traducea, o pre-
scriá si apoi o legá singuru. Tóte aceste traduceri ale lui, dupa mórtea
sa, eu le-amu cerutu dela soçi'a lui si le-amu depusu in bibliotec'a se-
minariului de Socol'a, unde credu cá se afla si astadi. Halung'a a muritu
nu târdiu, dupa întórcerea dela Bucuresci. — Miclescu a fostu numitu
archidiaconu alu metropolitulu Veniaminu; dar' curendu s'a innecat in
Prutu, unde se aflá la bai cu metropolitulu, si s'a inmormentatu la mona-
stirea Socol'a. Antonu fu numitu profesorul la Botosiani, in anulu 1834,
cându s'a deschisu acolo cea antâia scóla primara sub Michaiu Sturz'a.
Apoi curendu a fostu trimisu impreuna cu alti tineri la Vien'a, spre a
se perfectoná in sciintie, si la 1839 s'a reinturnatu si este cunoscutu sub
nume de Antonu Velini, doctoru in filosofie. A fostu profesorul in se-
minariulu din Socol'a si la institutul pedagogicu din Iasi. A muritu
de vre-o 4 ani.

tinerului monachu Dionisie, si metropolitulu i-a poruncitu sè
se întórca la urm'a sa, de unde a plecatu.

Dionisie, vedindu-se in o asia critica positiune, se otari
a remanea in Bucuresci si a-si gasi acolo alti protectori, cari
pe de o parte se-lu apere de asprimea mitropolitului, éra pe de
alta se-i dea ocaziune de a putea invetiá acolo ceva. Astfelu
de protectori de ocamdata elu gasí in boerii Clincénulu si
Toplicénulu, cari-lu pusera la tipografi'a loru de la Cismeaua
lui Mavrogheni*). Acolo fiindu in pace, avea ocaziune de a
citi si a-si aduna cunoscintia din cărtilu ce tiparia, si a inceputu
a frecuenta si scól'a de la Santulu Sav'a, cându-lu erta timpulu si
ocupatiunile sale tipografice. Ocupatiunea lui Dionisie cu tipog-
rafi'a si cu scól'a a continuatu pana la epoc'a ocuparei Prin-
cipatelor de ostile rusesci, in anulu 1828, cându scól'a de
la Santulu Sav'a s'a prefacutu in spitalu pentru soldatii rusi,
si nu s'a mai deschisu pana la anulu 1832.

Dionisie traia in Bucuresci cu frica de mitropolitulu
Grigorie; ne avendu bine-cuventarea mitropolitului, toti mem-
brii inaltului cleru se sfiau a-lu luá sub protectiunea loru.
Insa in timpulu ocupatiunii rusesci mitropolitulu Grigorie,
atragendu-si urgia guvernului rusescu, prin simtintele sale
cele inalte crestinesci patriotice, pe care elu le opunea anga-
rielor celoru apasatóre tieriei, fu exilatu in Basarabi'a, si
scaunulu Mitropoliei remasu vacantu pana la sfarsitul acestei
ocupatiuni rusesci.

Acésta impregiurare prinse bine lui Dionisie. Elu acumu
isi gasí unu protectoru seriosu si puternicu, pe episcopulu de
Argesiu, Ilarionu, barbatu distinsu si prin invetiatura si prin
patriotismu. Episcopulu Ilarionu era cititu si studiosu, avea
o biblioteca bogata in diferite limbi. Elu luá la sine pe Di-
onisie si-lu chirotoni diaconu. Dionisie cátu a statu pe langa
Ilarionu, s'a ocupatu cu studiulu, a deprinsu bine limb'a fran-
cesa, in cátu-va si limb'a gréca moderna, si prin necontentita
cetire si-a dobânditu o provisiune bunicica de cunoscintie, aju-
tatu si condusu de Ilarionu. De aceea elu in tóta viéti'a sa
a pastratu lui Ilarionu o profunda recunoscintia, si cu mare
placere vorbia despre densulu, istorisindu adese-ori trasuri din
viéti'a lui si anecdote, in care se resfrangea spiritulu satiricu
alu episcopului, cu care adese-ori elu combatea vitiele contim-
poraniloru. Vomu amintí d. e. câte-va din acele anecdote
spirituóse ale lui Ilarionu, istorisite de Dionisie:

Spre a satirá réu'a deprindere a boeriloru si boerinasio-
loru, cari socotiau serviciile publice cá mediulocu de a se im-
bogati, prin luare de mita, episcopulu, adese-ori, cându trecea
pe langa vornici'a cea mare, strigá la vizitiu se alunge caii
in gón'a cea mare, cá se póta scapá de pradatori, cari se
incuibase acolo, cá in codrulu Vlascei.

Alta-data, intrându in obstésc'a adunare, si desbracandu
blan'a in antretu, dise feciorului: „Dinule! padiesce bine blan'a,
cá aici sunt multi de cei cu man'a lunga.“

Alta-data, episcopulu stându in balconulu caseloru dela
metoculu episcopiei, la biseric'a Antimu, aude tragendu-se clo-
potele la Curtea vechia si la metropolia, si adresandu-se cátra
fecioru, 'lu intréba: „Dinule! scii tu ce dice clopotulu celu

*) Acésta tipografia in urma a devenitu proprietatea a lui Ioann
Eliade Radulescu.

mare dela Curtea domnescă?“ — Ba nu sciu, prea-santite, respunse feciorulu. — Elu dice: baaani! baaani! baaani! Dar' celu dela metropolia? Intrebà de nou episcopulu. — Nu sciu, prea-santite, respunse Dinu. — „Si amu daaatu! Si-oi mai daaa! Si amu daaatu! Si-oi mai daaa! Dar' clopotul dela biseric'a Antimu, metoculu meu?“ éراسi intrebà episcopulu. Dinu respunse cu: nu sciu. Episcopulu spune, cà clopotulu lui fiindu micu, respunde clopotului domnescu: „Nici n'amu datu! nici nu dau! Nici n'amu datu! nici nu dau!“

Iarionu éراسi si unu predicatoru emininte. Cà modelu in ramulu acest'a, putemu citá cuventulu rostitu de elu la mórtea metropolitulu Grigorie, intemplata in anulu 1834. Ideile si simtiemintele cele inalte crestinesci, stilulu celu gravu, limb'a cea curata bisericesca romana, inspirarea profetica, care prevede, cà mórtea acestui mare metropolitu, impreuna cu sufletulu lui celu virtuosu, rapesce dela metropoli'a tiei si virtutile archipastorale: tóte aceste emininte calitati facu acestu cuventu o capo-d'opera de predica bisericesca.

Iarionu a fostu unu modelu viu pentru formarea lui Dionisie, pe care elu in tóta viéti'a s'a silitu a'lu imitá. Chiaru si in gresielele sale, Dionisie credea, cà se póte indreptá, reportandu-se la Iarionu.

In anulu 1832, s'a deschisu din nou scól'a dela Sântulu Sava, in localulu ei celu vechiu, ci provisoriu, in hanulu Sierbanu-Voda. Dionisie iarasi a inceputu a frecuenta clasele. Curèndu Efori'a scóleloru otari de a infinti'a prin tóte orasiele de resedintia càte o scóla primara, cu càte unu profesor, dintre elevii scólei centrale a Sântulu Sava. Intre acestia fu unulu si diaconulu Dionisie. Constatàndu-se capacitatea lor prin unu esamenu tinutu la scól'a centrala, inaintea profesorilor: Moroiu, Marcovici si Potec'a, Dionisie se gasi vrednicu de a-i se incredintia conducerea scólei la Buzeu, numita: „Scól'a nationala,“ dela care si elu purtá titlu de „profesoru nationalu.“ Titlulu de Scól'a nationala si profesori nationali, s'au datu in pofid'a scóleloru anterióre grecesci, care inundasera tóte orasiele tieriloru romane.

Episcopi'a de Buzeu, scapàndu de episcopi streini, prin mórtea celui de pe urma episcopu grecu Constantinu, avu rar'a norocire de a avea in fruntea sa doi episcopi romani, fórte distinsi prin virtutile loru pastorale si prin calitati administrative emininte. Celu d'ntàiu a fostu Gerasim Ratescu, barbatu de o moralitate severa si de o vointia nestramutata. Elu a administratu eparchia puçinu timpu si apoi a demisionatu. Caus'a demisionarii a fostu o dabila nóue, ce Divanulu tiei, sub domni'a lui Grigorie Ghic'a, a impusu tiei. Gerasim a combatutu in Divanu acea dabila cu tóta puterea si a trasu in partea sa si pe mitropolitulu Grigorie. Acest'a inse, in urma, vediendu urgenti'a trebuintieloru Domniei de acea dabila, si induplecatu de Domnu si de boeri, a cedatu. Gerasim, informàndu-se de nestatornici'a mitropolitulu in otarirea luata, s'a mahnitu atát'a, in càtu, fàra a spune nimenui si fàra a se mai duce la episcopia, s'a dusu dreptu la monastirea Caldarusianii si n'a mai esitu de acolo pàna la mórtea sa.

Scaunulu episcopiei, remanèndu vacantu, dupa óre-care asteptare, mitropolitulu si Domnulu convingèndu-se de nestramutat'a otarire a lui Gerasim, au alesu in loculul lui pe Ke-

sarie, iconomulu mitropoliei, dupa recomandatiunea mitropolitulu Grigorie.

Episcopulu Kesarie era unu adeveratu parinte bisericescu. Elu cunoscea limb'a gréca, éراسi cititu si bine adaptatu in scriiturile bisericesci, avea o inima plina de sentimente patriotice si crestinesci, posedea o abnegatiune apostolica, o rívnã mare pentru inflorirea bisericeii, o neinteresare si darnicie extraordinare. Inca in anulu 1830 a pregatitu o casa de scóla in orasiu, care asteptá numai profesor; a intrebuintiatu veniturile episcopiei in reparatiunea si reconstruirea bisericiloru si a monastiriloru din eparchia, a reconstruitu si imbunatatitu bisericeii si incaperile episcopiei; a infintiatu tipografia; a inceputu a cladi Seminariulu pentru invetiatur'a clerului, Seminaru, care in privinti'a constructiunei si a comoditatiloru, este uniculu pàna astadi in tóta Romani'a.

Asia dar' Dionisie, ducèndu-se ca profesor la Buzeu, a gasitu acolo, pe de o parte casa de scóla pregatita, éراسi pe de alta unu protectoru mare si ajutoriu nelipsitu la tóte trebuintiele lui morale si intelectuale.

Peste doi ani dela deschiderea scólei, in anulu 1834, ispravindu-se reparatiunea bisericeii episcopale, Kesarie a sàntitu bisericeii cu o solemnitate religiósã impositã si in asistinti'a unui publicu fórte numerosu. Cu acésta ocaziune, profesorulu Dionisie tinu cea àntai cuvèntare a sa in biserica, inaintea episcopulu, care liturgisia si a multimei adunate. Acestu cuvèntu alu lui Dionisie este celu mai frumosu dintre tóte cuvintele lui bisericesci si aréta in elu o dispositiune naturala de a fi predicatoru. De aceea nu putemu a nu produce o parte din elu, atàtu cà modelu oratoricu, càtu si cà documentu istoricu alu virtutiloru episcopulu Kesarie, pe care Dionisie le preamãresce, chiaru jignindu óre-cumu modesti'a si umilit'a cugetare a episcopulu bine-facatoriu.

(Va urmã).

PUIU

Legenda de Carmen Silva.

Estrasu din Analele Academiei romane, seri'a II, tom. V. sect. II: Memorii si notitii.*)

Traiã odata in lumea cea mare o femeia de o mare frumsetia. Dfn'a pamentulu, cumu se numiã ea, avea multi feciori si multe fete, tari si puternici, si se gandiã cumu i-aru putè face mai fericiiti. Le daruã fia-caruã o gradina deosebita, fia-caruã unu graiu deosebitu. Feciorii si fetele cele mari capatara gradinele cele mai manóse si mai calduróse, umbrite de palmi, in cari luciã tot-de-aun'a sórele. Insa feciorii si fetele se inmultira si dupa cumu totu se inmultiau, partile loru se impingeau totu mai departe spre apusu si spre média-nópte, unde sórele nu mai luciã cu atát'a caldura si unde trebuia mai multa harnicia si munca. Atunci unii capatara gradini in munti, altii in insulele marii. Dar' nici

*) Alegoria despre Romani'a.

unulu nu erá pe deplinu multiumitu de gradin'a ce-i veniá in parte, si, fiindu-ca mama'i mai dedese fia-cáruia si unu altu graiu, fratii nu se puteau de felu intielege unii cu altii. Astufelu se iscara certe si lupte, si adesea sinulu mamei erá stropitu de sángele copiiloru ei.

Mai in urma de totu se nascú dñei o fetitia fórte dragalasia, cu ochi mari si negri, umbriti de gene lungi, cu sprincene si cu valuri de peru ca pén'a corbului, cu dinti de margaritariu in dosulu buzeloru celor mai gingasia, cu unu trupu subtire de-lu treceai printr'unu inelu si cu piciorusie mici, pe cari jucá ca si cumu aru sburá, de abia atingea cu densele pamentulu.

Mam'a doria se pregatésca o sórta dulce acestei fetitie, celui mai tineru dintre copii ei. Ii daruí o gradinitia mica intre gradinile cele intinse ale fratiloru ei celoru puternici cá se-i fia aparatori. Gradinitia era frumósa de totu, intre munti, intre fluvii si intre mare, incaldita de sóre, adapata de plóe, recorita de ometu, cu riuri spumegatóre, cu câmpii verdi si cu vii inveselitóre. Mama i mai daruí o limba dulce, cantatóre ca music'a. Cándu Puiu, fetiti'a cea dragalasia, veniá dantiuindu si cántandu, cu o cununa de flori rosii in perulu celu cretiu: ceriulu si pamentulu, sórele si câmpiile se bucurau si se veseleau, tóte cresceau si infloreau dinaintea tinerei regine, ale cárei manusitie nu prea aveau nevoia sè se ostenésca.

Fratii cei mari in sa se uitau plini de invidia la Puiu, fetiti'a cea frumósa, care era draga mamei. In adeveru mam'a se gandiá totu la Puiu, cumu i vá asterne mai bine, fára a-si dá sém'a, ca intre copii nu domniá pacea si cá frații Puiului, fetitiei celei gingasie, nu puteau sa-i fia aparatori buni si drepti. Ei erau totu-de-una plini de sburdaciune si selbatici. De abia-si muncia sor'a loru gradinitia si iata, ca fratii cei tari veniau si-i rapiau florile si pómele. Cándu aveau intre densi o cërta, gradin'a Puiului, care erá in préjm'a loru, caci ei siedeau in jurulu ei, deveniá loculu galcevei: o calcau cu piciórele si o pustiau infricosiatu. Puiu se incerca se-si apere gradina: in sa fratii erau tot-de-una mai tari. Mai veniau si cei-alalti frati, fára a fi chiamati, ca de ajutoriu, si mestecându-se in cërta prelungiau lupta. Mai rapiau si o bucata din gradina surorii loru, — cáci, diceau ei, Puiu era prea slaba pentru a-si munci totu loculu.

In fine unulu dintre frati tránti pe Puiu josu, i puse lantiuri grele de máni, si-i ordoná a-i dá totu ce avea mai bunu si mai frumosu in gradina. Astufeliu Puiu, fetitia cea frumósa, ajunsé a merge in lantiuri. Ea cántá atátu de duiosu, ca pe mama o durea inim'a. Ea nu mai muncia gradin'a ei cu harnicia, si cu veselia, — ear' fratele celu mai mare o cert'a si o batea, par' ca i-arú fi fostu róba. — Cándu cei-alalti frati veniau de se luptau in gradin'a ei, Puiu se uita cu nepasare si nici unulu nu se gándeá la densa. Daca-i promiteau se o scape, nu-si mai bateau capulu si o lasau in lantiuri cá mai inainte.

Intr'o di Puiu era culcata printre flori si dormiá. Bratiele le pusese sub capu, in cátu elu se radimá pe lantiuri. Genele ei cele mari erau pline de lacrimi si printre buze se furisia din timpu in timpu unu suspinu, care fugia cu mirosulu floriloru in departari nemesurate. De odata vocea dñei re-

suná din adáncime: de ántaiu incetu, ca o suflare de ventu, pe urma totu mai tare vuetulu tunetului, de se cutremurau tóte si de se trezi copilit'a.

„Puiule!“ i díse mama, „nu desperá! Audi cuvintele „mele si-mi dá ascultare. Nóptea cándu tóte-su liniscite se „te scoli si incetu cu incetulu se rodi lantiurile tale cu pil'a. „Insa nime se nu te védia, nime se nu te audia, pána ce-ti „voi dá unu semnu, ca se le asvérli de la tine!“

Multe nopti petrecú Puiu pilindu lantiurile ei. Munca acést'a in sa o intariá si o iutiá, cáci lantiurile erau bine facute, tare calite, trebuiá multa putere pentru a le pili si lucrulu nu se putea face de cátu cu incetulu si cu iscusintia, ca nime se nu bage séma. O data fratele audi cum Puiu pilia, si-i puse lantiuri in ca mai mari si mai grele decâtu inainte.

In fine munc'a era terminata si Puiu stá pe culmea unui délu si asteptá. Inse vocea mamei nu resuná in ca. Puiu erá nerabdatóre, dá din piciorusie si-si muscá coditiile cele luctóre, cu dintii ei de margaritariu. Ea-si aducea aminte ce erá libertatea si tremurá de dorulu ei.

Atunci incepú o cërta nóua. Unulu din frati se asvérli prin gradin'a Puiului asupr'a celuia-laltu frate, asupr'a aceluia, care o muncise atátu de multu. Acést'a asteptá cu piciorulu sanatosu si decisu. Se incepú o lupta cumplita intre amendoi fratii si acelu care atacase, erá cátu pe aci se o patiésca.

Puiu sta si se uitá. Ea-si ridica bratiile de zanganira puçinu lantiurile. Atunci se audi ca unu tunetu din adancime: — „Acumu ti-a sositu timpulu!“ Si cu unu strigatu de bucurie fata-si scutura bratiile si le facú libere. Lantiurile picara la pamentu si cu o putere neasteptata ea ridica o stánca si o asverli peste fratele care o facuse nenorocita, de-i sfarimá piciórele.

Atunci se vediú Puiu stándu la lumin'a sórelui, in tóta frumseti'a ei. Ea se uitá la lantiurile, cari zaceau josu, se uitá peste ele la fratele care-si lua pedéps'a, si indreptá ochii cu duiosia spre gradina, pe care pentru ántaia-si data o putea numi a sa, — si surise.

In meruntaele pamentului clocotea de bucuria la privirea copilei celei frumose si unu ventu desmerdatoriu aburia despre mare, jucándu cu perulu fetei si cántandu prin frémétulu padurii o doina victoriósa.

Fratii in sa erau surprinsi si uimiti. Ei nu puteau crede, ca Puiu fat'a cea mica si prigonita, asvérle stánc'a cea mare. Cei mai multi erau chiaru fórte nemultiamiti si incepura a o amenintiá si a o certá. „Tu! tu ai sdrobotu pe fratele meu celu iubitu“. — „Tu! tu ne-ai stricatu privelistea la lupt'a cea mare“. — „De ce te ai mestecatu unde nu aveai nevoia? — „Nu puteai stá de o parte si privi cá mai nainte?“ Puiu tacea si-si simtiá numai bratiile, cari atátu de multu timpu fusese sdrobite de lantiuri. Fratii in sa nu se puteau linisci, ca Puiu se trezise. Fratele celu victoriosu i luá o parte din gradina, dicéndu-i: — „Tu totu nu ai muncit'o“. Celu invinsu, i daruí o alta bucata spuindu-i: „Nu am pututu face nimicu cu ea, cërca si tu“. Toti cei alalti frati incepura sè se mestece in gradin'a ei, se mustre un'a si alt'a si se céra dela dens'a, cá se faca de altufelu. Puiu respondea suparata: „Ce ve mestecatí voi in gradin'a mea?“ In sa fratii o luara

de amendoue bratiile, o dusera din brasda in brasda, din carare in carare si o silira se cultive gradin'a cumu le placea loru si nu altufelu. Beat'a fata-si incretia fruntea, lacrimi de mania i impleau ochii, dar' tóte erau in zadaru. Fratii cei mai tari voiau se franga mandri'a ei, o tineau cu mâna de feru si amenintiau cu zanganitul lantiurilor.

In fine se terminà si munc'a cea grea. Puiu se libera si fugi in munti, unde nimeni nu o putea vedé. Acolo ea se se asverli plangendu cu fati'a la pamentu. „O mama! mama!“ striga ea, „m'ai uitatu de totu! Mi-ai datu o inima caldurusá, „cugetari sburatóre si o gradina frumósá, — in sa unu corpu „slabu! Durerea si injosirea sunt sórtea mea! Daca voiái se moriu, de ce m'ai nascutu?“ Atunci din nou tunà in fundulu pamentului si mam'a respunse cu voce tare si seriósá: — „Nu te amu ocrotitu pâna aci? Nu in zadaru te „am facutu atátu de bogata, nu in zadaru ti-amu datu atát'a „frumsetia, o limba atátu de dulce si cugetari atátu de info- „cate. Se traiesci, se infloresci, plina de putere si de demni- „tate, ca se inveselesi tóta lumea cu multimea frupteloru tale“.

Atunci Puiu se ridicà in picióre, se uitá in departare si in ochii fetei se oglindí visulu unui mare viitoriu.

Doina.

Originea poesiei populare la romani.

Ce este doin'a?

„Doinele, dice Alexandri (Poesii popul. ed. 2 pag. „223), sunt cântece de iubire, de jale si de doru, plân- „geri doiose ale ânimei Romanului, in tóte impregiurarile „vietiei sale.“

Si mai expresivu o descrie reposatulu Costache Ne- „gruzzi (Scrieri, ed. Socek, t. 2, p. 26):

„De cându eramu inca micu,
„Doina sciu si doina dicu,
„Câci Romanulu câtu traiesce,
„Totu de doina se mândresce.
„Eu cu doin'a me platescu
„De biru si de boerescu;
„Boii mei cându audu doina,
„Ara tielina si moina,
„Si imi sémanu celu ogoru
„Cântandu doinele de doru;
„Ér' de audu vre-o fetitia
„Cântandu doin'a 'n poenitia,
„Alergu fug'a de-o gasescu,
„Si de doina fi vorbescu;
„Ea m'asculta bucurósá,
„Câci e mândra si frumósá,
„Si'mi dice cà m'a iubi,
„Déca doin'a i-oiu vorbí.
„Ve spunu dreptu, ori-ce 'mi-ati face:
„Doin'a sciu si doin'a-mi place!“

„Doin'a“ nu este melancolic'a elegia, dela ~~lucy~~ „plângere.“ Ea nu pórtá haina lunga si geme pe mor- „minte cá:

La plaintive élégie en longs habits de deuil.

Scurta cá si simtiementulu, ea este simtiementu sub ori-ce forma: tristetia si bucuria, amoru si ura, entu- „siasmu si desperare, pace si resboiu.

Dar' de unde vine cuventulu doina?

Scriitorii nostri au emisu pâna acum in acéstá pri- „vintia o multime de pareri deosebite.

Dupa Lexiconulu Budanu (pag. 163) doina se da- „toresce Greciloru din form'a dorica $\delta\eta\nu$ séu $\delta\alpha\nu$ „Ju- „piter.“ $\delta\eta\nu$ séu $\delta\alpha\nu$ se intrebuintiau in adeveru in Beoti'a si pe insul'a Cret'a, cá variante din $\delta\epsilon\omicron\varsigma$, precum si alaturi cu $\zeta\epsilon\omicron\varsigma$ existá variantulu $\zeta\alpha\nu$; dar' in ce modu parintele Olimpului din Teba lui Cadmu séu dela Cnosulu celu cu labirintulu lui Dedal va fi trecutu in Daci'a, pentru a se metamorfosá aci intr'unu „cântecu“, acést'a este o ghicitóre, pe care nici chiaru Beotianulu Edipu n'aru fi fostu in stare s'o deslege.

Si mai ciudata e opiniunea reposatului boieru Ior- „dache Malinescu din Moldov'a, carele dicea in „Fóia pentru minte“ dela Brasiovu 1842, p. 98, cá doin'a deriva séu din „donativum“, o suma de bani ce primiau ostasii romani in daru dela imperati dupa o biruintia, séu din numele „Dunarei“, séu in fine dela dieiti'a „Dian'a“; o tripla etimologia de trei ori neadmisibila.

Dictionariulu Laurianu-Massimu aduce pe doin'a din latinulu „doleo“, de unde dupa unu articolu publi- „catu in diariulu „Famili'a“ dela Pest'a din 1869, ea va fi decursu printr'o forma ipotica „dolina“ cá si moín'a dintr'o „mollina“ dela „mollis.“ Din nenorocire, nu nu- „mai dolin'a mollin'a nu ne intimpina nicairi in vre- unu feliu de latinitate si nici intr'unu dialectu romanicu vechiu séu nou, dar e gresitu pâna si terminulu de comparatiune, câci moín'a la Romani este unu curatu slavismu insemnandu locu spalacitu, dela radecin'a slavica *my-* „a spalá“, de unde masculinulu moín'u si femeni- „nulu moína, dupa textu nici doin'a nici dolin'a, de si ambele rîméza chiaru in poesi'a lui Negruzzi.

Din tóte etimologiele inse, cea mai extravaganta este cea propusa de d. Cihac (t. 2, p. 98), care, dupa ce afirma cà rolulu fundamentalu alu „doinei“ este de a fi cântatu „sur des flutes“, conchide apoi cà doin'a deriva din serbesculu dvoinitza „flute duble“ dela slavoniculu dvoinu „duble.“ Dar' atunci, in locu de a alergá la slavicultu dvoiu-, de ce óre se nu preferimu o derivatiune din romanulu doi, sub pretextu cà rolulu fundamentalu alu „doinei“ aru fi fostu de a fi cântatu de doi: de unu flacau si de o fata? Este o glumá mai potrivita in ori-ce casu, decâtu glum'a pe care ne-o dà d. Cihac, fara a avea aerulu de a glumi.

Cá se ispravimu odata cu acestu registru de pareri, mai adaogu pe a betranului Cantemiru. Elu credea (Descript. Mold. ed. Papiu, p. 141), cá doina se va fi

chiamatu la Daci dieulu séu dina resboiului, fiindu-cà acestu cuventu incede totu-déun'a la Romani cantecele loru de lupta: „praeponitur enim cunctis quae fortiter in bello referunt canticis.“

Opiniunea lui Cantemiru, ori càtu de arbitrara, are unu meritu. Ea destépta o întrebare fórte seriósa: parintii nostri mostenit'au ei puternic'a loru inspiratiune poetica dela Romani ori dela Daci?

Istori'a a constatatu de multu, cà nimicu n'a fostu mai prosaicu cá sever'a natiune de soldati si jurisconsulti, crescuta de selbatic'a lupóica pe tiermii Tibrului. „Peu „de nations — dice Michelet — me semblent s'être trouvées „dans des circonstances moins favorables à la poésie. „Des populations hétérogènes, enfermées dans les mêmes „murs, empruntant aux nations voisins leurs usages, „leurs arts et leurs dieux; une société tout artificielle, „récente et sans passé; la guerre cotinuelle, mais une „guerre de cupidité plus que d'enthousiasme; un génie „avide et avare. Le Clephte, après le combat, chante „sur le mont solitaire. Le Romain, rentré dans sa ville „avec son butin, chicane le sénat, prête à usure, plaide „et dispute. Ses habitudes sont celles du jurisconsulte, „il interroge grammaticalement la lettre dela loi, ou la „torture par la dialectique, pour en tirer son avantage. „Rien de moms poétique que tout cela. La poésie ne „commença pas dans Rome par les patriciens, enfants „ou disciples de la muette Etrurie, qui dans les fête „sacrées défendaient le chant et ne permettaient que la „pantomime. Magistrats et pontifes, les pères devaient „porter dans leur langage cette concision solemnelle des „oracles, que nous admirerons dans leurs inscriptions. „Quant aux plébeiens, ils représentent dans la cité le prin- „cipe d'opposition, de lutte, de négation. Ce n'est pas „encore là que nous trouverons le génie poétique.“ (Hist. romaine, t. II ch. 6).

Poesi'a poporana a Romei se póte judecă destulu de bine dupa urmatoriulu non-sens reproduu de Flavius Vopiscus si pe care legionarii 'lu cântau lui Aurelianus:

„Mille, mille, mille, mille, mille, mille decollavimus.
„Unus homo mille, mille, mille, mille decollavimus.
„Mille, mille, mille, vivat, qui mille, mille occidit.
„Tantum vini habet nemo, quantum fudit sanguinis. .

Alte bucati analóge a se vedea in colectiunea lui Edelstand du Méril a poesieloru poporane latine anterióre secolului XII, ér' despre cea mai veche fasa vedi disertatiunea celebrului Corssen (*Origines poësis romanae*, Berl. 1846), unde se constata (pag. 7) cà Rom'a: „adversaria erat incrementis popularis poësis.“

Fost'au totu atátu de prosaici Dacii? Lasu la o parte pe Orfeu, pe Museu, pe Tamiris, miticii fundatori ai poesiei si musicei grece, pe cari insusi Elenii 'i recunosceau a fi fostu toti din marea ginte tracica, de unde erau si Dacii. Me marginescu a citá o singura autoritate, dar' care se refera directamente la Tracii dela Dunare. Teopomp, scriindu pe la anulú 360 inainte de

Christu, ne spune cà Getii mergu in ambasada tienendu harpe si sbárnaindu din ele: Γετας κιθάρας έχοντες και κιθαίζοντες τας επικροκειας ποιουνται. (Theopomp. Fragm. 244, ed. Didot p. 419).

Déca vomu pune dar' in cumpena natur'a prosaica a Romaniloru si geniulu poeticu alu Daciloru, va fi legitimu a conchide, cà admirabilele nóstre doine, negresitu cá genu, nu cá materia, sunt mostenite dela acesti din urma.

Astufeliu Cantemiru avea dreptate de a cautá pe doina la Daci.

Mai antáiu inse, care este form'a cea primitiva a acestui cuventu?

In Transilvani'a, alaturi cu doina, se aude pàna astadi daina, dupa cum atesta d. Baritiu in „Fóia pentru minte“, 1842, p. 101.*) Acést'a e fórte importantu. Limbile ario-europene admitu trecerea sonului mai inaltu *a* la sonulu mai scadiutu *o*, nici o data in sa nu se justifica casulu contrariu de urcarea lui *a* la *o*, afara de unele esceptiuni explicabile si câte-odata numai parute, buna-óra romanesece chiaru in cuventulu pe care l'amu întrebuintiatu acum'a: „afara.“ Afara vine din „adforas“ prin intermediulu emfaticulu *afara*, cá si masa din mensa prin intermediulu emfaticulu „*measa*.“ In afara de „afara“ nu s'a schimbatu *o* in *a*, ci s'a supresu *o* celu primitivu, remanendu numai *a* din emfasa. Form'a cea veche a vorbei doina este dara acea conservata in Transilvani'a: daina.

Odata restabilitu acestu prototipu, ne impedecamu in daina la diftongulu *ai*, asupr'a càrui'a cade tonulu. In graiurile din famili'a ario-europea diftongulu *ai* este mai adesea o emfase séu asiá numit'a gunificatiune din *i*; inse póte fi si altu-ceva. Dintáiu, póte se fia unu *i* stramutatu de aiuri, cá in metates'a *aiba* in locu de *abia* din latinulu „habeat.“ Alu doilea, póte se fia ceea ce gramaticelle nóstre numescu unu *i* epenteticu,

*) Dupa-ce dn. colegu Hasdeu pune precum se vede, pe reflexiunea mea din a. 1842 la cuventulu Daina atátu de multu temeiu, încátu partea cea mai mare a studiulu seu de fačia se inverte pe lângá acela, acum dupa 40 de ani mai repetu si acilea, cà eu care sunt nascutu in Transilvani'a in comitatulu Clusiuului, crescutu pàna la etate de 24 de ani in comitatele Turd'a si Alb'a, inca din anii prunciei me dedasemu se audu nu numai juni, ci si barbati pàna la etate de 40—45 de ani cântandu cam de jale: „Aina daina si daina-re! Cin' a disu antáia Daina — D'arsa 'ia fostu inima-re.“ Imi mai aducu bine aminte, cà mergendu la drumu cu sateni si anume cu câte-unu servitoriu de ai tata-meu datu lângá noi doi frati spre a ne insoçi pàna la scóla la orasiu si a se întórce cu caii, cându le veniá se horiasca, incepeau mai antáiu cu Aina ori Haina daina etc. cá cu o introductiune, asiá precum incepu in alte partí cu Frundia verde etc. si numai dupa aceea continuau cu propriulu cântecu sau hore ori horie, d. ex.: Vine-mi doru a une-ori, se me suiu pe munti de flori. Vine'mi dorulu câte-odata, se me suiu pe munti de pétra, sè'mi facu ochisorii róta, se me uitu in lumea tóta, etc. Cântecu de doru de care se audu multe in Transilvani'a, care se numescu si hori.

G. Baritiu.

că în maine din „mane.“ Déca e gunificatiune, cuventulu se reduce la *din'a*; déca e metatesa, la *dania*; déca e epentesa, în *din'a*. Pe care se alegemu? Cum vomu descoperi adevêrulu? Trebuie se plecâmu prin lume, înarmati cu tóta rigurositatea metodei comparative, cautându pretutîndeni pe surorile *dainei*, fâra cari dens'a aru remanea în veci unu misteru.

Vomu incepe prin a înlaturá ipotes'a cea metatetica, de vreme ce „*dani'a*“, din care sè se póta deduce *daina* prin stramutarea lui *i*, nu se gasesce nicairi. Chiaru de s'aru gasi, „*dan-ia*“ n'aru diferi de „*dan-a*“ prin radecina, ci prin sufixu. Ne mai remanu dara celelalte doue: „*dan'a*“ si „*din'a*.“ Ambele ofera multe probabilitati; inse numai un'a din ele resista pâna în fine la tóte operatiunile analizei critice.

Amu spusu că *i* în *daina* póte fi o epentesa din „*dan'a*.“ În adevêru, în dialectulu celto-irlandes *dân* este „cântecu“ séu „poema“ 'ér' la capetulu opusu alu lunei ario-europee, în limb'a persiana *danah* însemnéza, printre mai multe altele, o aria cântata de unu coru de femei: „*vox mulierum concentum edentium*“ (Vullers, Lex. pers. t. I, p. 914). Ambele forme presupunu o tema *dan'a* „cântecu“, din care aru veni directamente prin epentesa daciculu *daina*. Celticulu *d* si persianulu *d* corespundîndu într'unu modu regulatu sanscritului *dh*, acésta tema ne conduce la radecin'a *dhan* „a suná“, de unde „cântecu“ în sensu de sunetu, întocmai cá vechiulu francesu *sonet*, italianulu *sonetto* „cântecu“ din latinulu „*sonus*.“ Nimicu nu póte fi mai normalu cá acésta etimologia a *dainei*.

Admîtîndu-se inse cá prototipu form'a *din'a*, noi gasimu în limb'a zendica *daēnā* (= *daina*), gunificatiune din *din'a* dela radecin'a *di* „a vedea“, însemnându „lege“, de unde prin o transitiune logica posterióra persianulu *din* si arménulu *den* „religiune.“ Dela lege pâna la cântecu distanti'a se pare a fi cam mare, de si în anii trecuti nu sciû cine dela Iasi într'o buna diminétia s'a apucatu a versificá codulu nostru civilu, eramu se dicu codulu lui Napoleonu. Ceea-ce e ridicolu în secolulu XIX, a fostu inse fórte seriosu în anticitate. Strabone (III I. §. 6) ne spune cá Turdetanii în Spani'a aveau legi în versuri, *νόμους ἐμμέτρους*, cu mai multe mii de ani anterióre lui Christu. Chiaru aci la noi, în aurifer'a Oltenie, înainte de stabilirea Daciloru locuiá poporulu Agatirsii, care avea de asemenea legi în versuri, dupa cum ne asigura Aristotele (Problem 28). Este dara legitimu de a conchide, cá zenticulu *daēnā* (= *daina*) însemná mai antâiu „cântecu“, mai în urma „lege.“ Acést'a se potrivește si cu derivatiunea sa din radecin'a *di* „a vedea“, cáci totu asiá eleniculu *αἰδός* si sanscritulu *kavi*, ambele cu acceptiune posterióra de „cântaretîu“, însemnéza propriamente pe „vediatoriu.“ Ceva mai multu. În texturile zendice citate de Justi (Handb. p. 143) *daēna* nu figuréza nicairi cu sensulu de „cântecu“; din fericire inse acésta semnificatiune, ba inca anume acea de „cântecu consacratu prin traditiune“, o

constata Haug în alte texturi zendice, dintre cari unulu, anume din Vendidâd, codulu moralu alu religiunei zoroastrice, îndemna pe fete de a invetiá „*daine*.“ Cu acésta ocaziune, Haug observa (Zeitschr. d. d. morgenländ. Gesellsch. t. 9, 1855, d. 692): „*Merkwürdigerweise hat sich dieses daēnā in seiner ältern Bedeutung Lied noch in dem Litthauischen daina, womit gewöhnlich die schönen Volkslieder der Litthauer bezeichnet werden, erhalten.*“

Pas'acum de mai alege un'a din doue! *Dain'a* este ea epentesa din *dana*, de unde celto-irlandesulu *dân* si persianulu *danah*? ori fi-va ea o gunificatiune din *din'a*, de unde zenticulu *daēnā*, persianulu *din* si arménulu *den*? Care se fia criteriulu de preferintia?

Exista câte unu argumentu pentru fia-care din ambele ipotese.

În limb'a maghiara *danolni* însemnéza a cantá. Déca Ungurii voru fi imprumutatu cuventulu dela Romani, atunci l'au primitu sub form'a *dan'a*, si prin urmare *i* din *daina* aru fi o epentesa posterióra secolului IX. Filologîa comparativa probéza inse prin maghiarulu *dal* „cântecu“, cá verbulu *danolni* este unu denominativu, a cărui forma corecta e *dalolni*, de unde *danolni* prin dissimilatiune, pentru a înlaturá vecinatatea a doi *l* în „*dalolni*“ (cfr. Boller in Sitzungsber. d. wien. Akad. hist. Kl. 1857, t. 23, p. 409). Între alu nostru *daina* si maghiarulu *danolni* resulta dara o asemanare de azardu.

Ipotes'a de gunificatiune se sustiene printr'unu argumentu multu mai solidu. La Litvani cânteculu poporanu, dupa cum amu vediut'o deja mai susu din cele dise de Haug, se chiama *daina*, de unde *dainoti* — a cântá cântece poporane, *dainotojis* — cântaretîu, *daininkas* — poetu, etc. Ori câtu de tare aru pretinde d. Cihac (t. 2 p. 98) cá „ces mots ne paraissent pas identiques,“ identitatea de forma si de semnificatiune între românilu *daina*, si litvanulu *daina*, ca si acea între litvanulu *daina* si zenticulu *daēnā*, e perfecta. În limb'a litvana inse nu exista de locu epenticulu *i*, astufeliu cá prototipulu *dana* pentru *daina* aru fi acolo o imposibilitate, afara numai cându Litvanii voru fi imprumutatu cuventulu gata dela Români. Acestu imprumutu s'aru justificâ prin urmatórele doue impregiurari: 1. vorb'a *daina* nu se afla în limbile slavice, cu cari Litvanii sunt în cea mai strinsa incuscire: 2. Români si Litvanii cata se fi traitu odata în vecinatate, de sí în relatiuni ostile unii cu altii, de vreme ce limb'a nóstra exprima pâna astadi ideea de inimicu si de pagânu prin „lîfta rea,“ „lîfta pagâna,“ „lîfta spurcata“ etc., dupa cum o scie si d. Cihac (t. 2, p. 173). Déca inse *i* în *daina* nu e epentesa, ci gunificatiune, atunci motivele de a admite imprumutul devinu slabe. Dacii si Litvanii puteau se fi conservatu vorb'a, fia-care pe o cale independinte, din zestrea comuna ario-europea, cu atâtu mai multu, cá numirile pó-

porane de cântecu nu prea se iau dela straini; ori-câtu de indelungata a fost vecinatatea noastră cu Slavii, noi n'amam primitu dela dènsii nici unu termeniu de acèsta natura.

Vedeti dar', cà argumentele pentru si contra intre dana si dina remànu pàna aci apròpe de fortia egala, de si cumpen'a incepe deja a se plecà in favórea lui dina.

Filologii n'au cunoscutu vorba romàna daina. Ei s'au marginitu, prin urmare, a cercetá originea dainei litvane. Johannes Schmidt (ap. Fick, Vergl. Wörterb. (ed. 2. p. 96) banuesce formatiunea ei din leticuli *dī-t* „a dantiá.“ Schleicher (Litauische Gram. p. 120) dice, cà ea póte se derive din litvanul deja „plângere“ dejouti „a se plânge.“ Ambele aceste pareri, nesustinite prin nimic, izoléza cu totulu pe daina de restulu limbiloru ario-europee. Pictet (Origines, t. 2 p. 487) o inrudesce cu celto-irlandesulu dán si persianulu danah, dar' nu explica pe *i* din „daina“ ceea-ce rapesce acestei etimologie ori-ce valóre. Albert Werber, unu indianistu de prima ordine, combate pe Pictet, identificându pe daina cu zendiculu *daēnā*. Elu mai adauga (Kuhn, Beiträge, t. 4, p. 278) unu faptu fórte ponderosu. De si in sanscrit'a clasica lipsesce corespondintele regulatu alu zendiculu *daēnā*, se afla totusi in dialectulu mai vechiu din imnele vedice, unde figuréza sub forma *dhainā*. Fick (loc. cit.) se pronuntia si elu pentru identitatea litvanului daina cu zendiculu *daēnā*, admittiendu cá prototipu comunu form'a daina. Iata dar' cà iarasi nu mai scii cui se dai preferentia! gunificatiunei sau epentesei?

Dosarul trebue revediatu. Amu comis, póte vr'o scapare din vedere. Este adevératu cà *i* in *màine* din „mane“ e epenteticu; dar' acestu *i* se fie óre comparabilu cu *i* din daina? In *màine*, *càine*, *pàine* etc. *i* se intercaléza inainte de *n*, acestu *n* fiind inse urmatu de o vocala móle, nu de unu *a* séu *ā* ca in „daina.“ Apoi *i* se intercaléza acolo dupa unu *ā* sau *á*, nu dupa unu *a* clar. Óre se afla in limb'a romana unu singur exemplu de *i* epenteticu preces de unu *a* claru si succesu de unu *na* sau *nā*? Nu se afla. Din contra, una singura din aceste dóue clausule ajunge pentru a impedecá nascerea epenteticulu *i*. Astufeliu in *màna* din „manus“ vocal'a ce precede e obscura, dar' epentes'a totusi nu intervine din caus'a finalulu *ā*, pe càndu la pluralu ea 'si face locu in *màinile*, fiind cà dupa *n* urméza de *astadata* o vocala móle. Chiaru de inaintea nasalei labiale *m* in *faima* din latinulu „fama“ *i* nu este epenteticu, ci metateticu, furisiandu-sè prin analogie din *defaima* in locu de *defamā* din „diffamia.“ Asia dar' *i* in daina nu póte fi epentesa. Gunificatiunea a càstigatu procesulu.

Acumu se formulam sententi'a. Radical'a *dhi* insemnéza in limb'a sanscrita „a cugeta“; in zendica *di* si in perso-achemenidica *dhi* „a vedea“; persianulu *didan*.

Form'a participiala este *dhina* sau *dina* „cugetat, vezut.“ De aci femeninulu cu gunificatiune *dhainā*, *daēnā*, *daina* „ce-va cugetatu sau vezutu,“ in intielesulu de „cântecu“ deja in acea epoca pre-istorica in care familia ario-europea nu se trunchiasa inca in diverse ramure. Gintea tracica, celu puçinu fractiunea sa dacica, càci cuvèntulu nu se gasesce la Albanesi, conserva acèsta antica semnificatiune, transmittiendu-o apoi Romàniloru. Pe de alta parte, o conserva si Litvanii. Gintea persica, din contra, modifica sensulu primitivu alu cuvèntulu, schimbându pe „cântecu“ in „lege“, dupa cumu si latinesce *carmen* „cântecu“ a capatatu cu timpulu intielesulu de formula judiciara: „*cruciatu carmina*“ sau „*rogationis carmen*“, pe càndu exemple contrarie de trecere logica dela „lege“ la „cântecu“ nu ne intèmpina nicairi. Dacii si Litvanii au fostu dar', dintre tóte némurile congenere singuri cari au pastratu intacta in fondu si in forma pe daina, una din mostenirile cele mai frumóse ale primordialei ario-europee, care ne arata pe strabunii nostri comuni, cu multu mai inainte de cele mai vechi inscriptiuni monumentale, numindu poesi'a „cugetare“ si „visiune“ dupa cum numiau pe Dumnezeu „luminos.“

Dar' resultatulu studiulu de fatia, constatându originea nelatina a „doinei“ romàne, presenta unu altu interesu mai imediatu, mai specialu, marginitu in sfer'a familiei romanice.

Déca poesi'a poporana la noi, si anume acea lirica, nu este de provenintia latina, atunci ea nu póte fi de provenintia latina nici la fratii nostri din Occidente, de óre ce Romàni au fostu o natiune prosaica pretutindeni. Acolo inse subtratul etnicu ante-latinu n'a fostu tracicu, cà la Dunare, ci a fostu parte ibericu, parte nedeterminatu inca, dar' mai cu séma celticu. In Gali'a si intr'o regiune intinsa din Spania si Italia, Latini s'au impusu Celtiloru in tocmai dupa cum in Carpati ei s'au suprapusu Daciloru. Deci poesi'a poporana lirica in Franci'a apròpe peste totu, acea spaniola si italiana mai pe jumetate, negresitu nu cá limba, ci cá inspiratiune, cá genu si ca spiritu, trebue se fia de provenintia celtica. Cercetari serióse in acestu sensu s'au inceputu deja de càtu-va timplu, dintre care vomu indica aci remarcabilulu studiu alu lui Nigra: „La poesia popolare italiana (Romania, t. 5, p. 417-52), unde dovedesce cà mus'a lirica a poporulu din Italia nordica este de o natura eminentemente celtica. A se vedea de asemenea articulu lui Bartsch: „Ein keltisches Versmass im Provenzalischen und Französischen“ (Zeitschr. f. roman. Philologie, t. 2, 1878, p. 195—219.)

Asia dar', la toti Neo-latini Doina e autochtona: la Apusu-celtica, la Resaritu-dacica....

(„Column'a lui Traianu.“)

B. P. Hasdeu.